

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті
«Парасат» ақпараттық білім беру орталығы

Жәңгір хан атындағы БҚАТУ ғалымдарының библиографиясы

Мурзашев Төреш Қайыржанұлы

Орал - 2024

**Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті
«Парасат» ақпараттық білім беру орталығы**

**Мурзашев
Төреш
Қайыржанұлы**

Библиографиялық көрсеткіш

Орал-2024

УДК 012:636
ББК 91.9:4
М 91

Жауапты редакторы: Есенаманова А. Б. - АББО «Парасат» директоры

Құрастырушы: Кудабаета Г. А. – АББО «Парасат»
аға кітапханашы

Куаталиева А. К. – АББО «Парасат» кітапханашы

Мурзашев Төреш Қайыржанұлы: биобиблиографиялық көрсеткіш /
Жауапты ред. А. Б. Есенаманова; құраст. Г. А. Кудабаета, А. К. Куаталиева. -
Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2024. - 41 б.

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті ғалымдарының биобиблиографиясы» сериясының жалғасы болып табылатын бұл көрсеткіште биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, балық шаруашылығы саласының еңбек сіңірген қызметкері, ҚР Ауыл шаруашылығы ғылымдар академиясының мүше-корреспонденті Төреш Қайыржанұлы Мурзашевтің еңбек жолы, жарияланған ғылыми еңбектері, атқарған ғылыми, педагогикалық және қоғамдық жұмыстары т.б. қосымша мәліметтер берілді.

Биобиблиографиялық көрсеткіш ғылыми қызметкерлерге, балық шаруашылығы саласының мамандарына, оқытушылар мен магистранттарға және кітапхана қызметкерлеріне арналады.

Предлагаемый указатель – продолжение серии «Биобиблиография ученых ЗКАТУ имени Жангир хана» - посвящен ученому в области рыбного хозяйства, кандидату биологических наук, ассоциированному профессору, заслуженному работнику рыбохозяйственной отрасли, член-корреспонденту Академии сельскохозяйственных наук Республики Казахстан Турешу Кайыржановичу Мурзашеву.

В биобиблиографию включены материалы о трудовой, научной, педагогической и общественной деятельности ученого, сведения о научных публикациях его работ и государственных наградах.

Указатель рассчитан на ученых и специалистов области рыбного хозяйства, преподавателей, студентов и магистрантов, а также библиотечных работников.

ОҚЫРМАНҒА

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті ғалымдарының биобиблиографиясы» сериясының жалғасы болып табылатын бұл көрсеткіште биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, балық шаруашылығы саласының еңбек сіңірген қызметкері, ҚР Ауыл шаруашылығы ғылымдар академиясының мүше-корреспонденті Туреш Қайыржанұлы Мурзашевтің еңбек жолы, жарияланған ғылыми еңбектері, атқарған ғылыми, педагогикалық және қоғамдық жұмыстары, мемлекет тарапынан алған марапаттары мен сыйлықтары келтірілген.

«Ғылыми еңбектер» айдарында ғалымның 1991-2023 жылдар аралығындағы жазылған ғылыми еңбектерінің тізімі берілген. Ғылыми еңбектер хронологиялық тәртіппен реттелген. Ғалымның балық шаруашылығы саласындағы жазған көптеген ғылыми еңбектері балық шаруашылығы өндірісінде, оқытушылар мен білім алушылар арасында кеңінен пайдаланылуда.

Көрсеткіш құрастыру барысында Жәңгір хан атындағы БҚАТУ-нің «Парасат» ақпараттық білім беру орталығындағы каталогтар мен картотекалар, алыс және жақын шет елдеріндегі **Web of Science, Scopus, eLibrary.ru** деректер базалары пайдаланылды.

Биобиблиографиялық көрсеткіш ғылыми қызметкерлерге, балық шаруашылығы мамандарына, оқытушылар мен докторанттарға, магистранттар және білім алушылар қауымына арналады.

Мәліметтер 2023 жылдың желтоқсан айына дейін жинақталған.

К ЧИТАТЕЛЮ

Предлагаемый указатель – продолжение серии «Биобиблиография ученых ЗКАТУ имени Жангир хана» - посвящен ученому в области рыбного хозяйства, кандидату биологических наук, ассоциированному профессору, заслуженному работнику рыбохозяйственной отрасли, член-корреспонденту Академии сельскохозяйственных наук Республики Казахстан Турешу Кайыржановичу Мурзашеву.

Научные труды профессора Г. К. Мурзашева известны не только в Казахстане, но и в странах СНГ и дальнего зарубежья.

В биобиблиографию включены материалы о трудовой, научной, педагогической и общественной деятельности ученого, сведения о научных публикациях его работ и государственных наградах.

Раздел «Список научных трудов» включает все работы с 1991-2023 гг. Работы расположены в хронологическом порядке, внутри года в алфавитном.

При составлении указателя были использованы каталоги и картотеки информационно-образовательного центра «Парасат» Западно-Казахстанского аграрно-технического университета имени Жангир хана и зарубежные базы данных **Web of Science, Scopus, eLibrary.ru**.

Указатель рассчитан на ученых и специалистов рыбного хозяйства, преподавателей, докторантов и магистрантов.

Отбор материала закончен в декабре 2023 года.

**Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми, ғылыми-ұйымдастырушылық және қоғамдық қызметі
туралы қысқаша мәліметтер**

Төреш Қайыржанұлы Мурзашев Батыс Қазақстан облысы, Тайпақ ауданы (қазіргі Ақжайық ауданы), Қызылжар ауылында 1954 жылдың 2-ші қаңтарында көп балалы жанұяда дүниеге келді.

Әкесі Мырзакерейұлы Қайыржан совхозда басшылық қызметтер атқарып, анасы Насиха Тайырқызы үй шаруасымен айналысқан.

1971 жылы Калмыково орта мектебін тәмәмдаған соң, 1972-1974 жылдары аралығында Совет Армиясында әскери борышын өтеген.

1974-1975жж. «Алматыорталыққұрылыс» трестісінің «Университетқұрылыс» ҚМБ-ында 1-ші разрядты жұмысшы ретінде қызмет атқарған(Алматы қ.).

1975-1980 жж. Алматы қаласындағы С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (қазіргі кезде Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті) биология факультетінде білім алды. Т.К. Мурзашев 1980-1981 жж. аралығында Орал қаласындағы КСРО Денсаулық сақтау министрлігінің «Орал обаға қарсы күрес» станциясына зоолог қызметіне қабылданды.

1981-1984 жылдары Қазақ ССР Денсаулық сақтау министрлігінің «Орал облыстық санитарлық-эпидемиологиялық станциясында» зертхана меңгерушісі қызметін атқарды. 1984 жылдан бастап Батыс Қазақстан ауыл шаруашылығы институтының «Ауыл шаруашылығы жануарлары анатомиясы» кафедрасына конкурс бойынша сайланған оқытушы ретінде қабылданды.

1987-1991жж. К.И.Скрябин атындағы Москва ветеринарлық академиясында стажер-зерттеуші, кейін осы оқу орнында мақсатты аспирантурасының күндізгі бөлімінде оқыды.

1991 жылы К.И.Скрябин атындағы Москва ветеринарлық академиясының мақсатты аспирантурасының күндізгі бөлімін аяқтағаннан кейін, «Патология, онкология және жануарлар морфологиясы» 16.00.02. мамандығы бойынша диссертациялық жұмысын сәтті қорғап, биология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесіне ие болды (ҚД №066183. 07.08.1992ж.).

1992 жылдан бастап Т.Қ. Мурзашев Батыс Қазақстан Ауыл шаруашылық институтында (қазіргі Жәңгір хан атындағы БҚАТУ) лауазымдық қызметтер атқарды: оқытушы, аға оқытушы, факультет деканының орынбасары, кафедра меңгерушісі (1993-1996,2003-2009жж.), сырттай және қашықтықтан оқыту факультетінің деканы, кейін институт директоры (1997-2000 жж.), біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау орталығының басшысы (2000-2001 жж.). 2001 жылы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің экономика факультетін бітіріп, «Экономист – менеджер» біліктілігін алып шықты.

2007 жылы ҚР-ның Білім және Ғылым министрлігінің жанындағы жоғарғы аттестациялық комиссиясының шешімімен Т.К. Мурзашевқа «Биология» мамандығы бойынша доцент ғылыми атағы беріледі (ДЦ№ 0000962. 27.09.2007 ж.).

2009-2020ж.ж. «Қазақ балық шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты» ЖШС-ң, кейін «Балық шаруашылығы ғылыми-өндірістік орталығы» ЖШС-ң директоры лауазымын атқарды.

Т. Қ. Мурзашев 2013 жылы ҚР Ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясының жалпы жиналысының шешімімен ҚР Ауыл шаруашылығы академиясының мүше-корреспондентілігіне қабылданды (диплом №0156. 29.06.2013ж.).

2020-2021жж. «Экология және биоресурстары» жоғары мектебінің басшысы, кейін доценті лауазымына ауыстырылды.

2021жылдан бастап, қазіргі кезге дейін «Мал шаруашылығы және биоресурстар» жоғары мектебінің доценті лауазымын атқаруда.

Т.Қ. Мурзашев 1980-2022 жылдар аралығында Харьков, Москва, Алматы, Орал қалаларында біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау курстарынан өтті.

Доцент Т.Қ. Мурзашев әр жылдары «Зоотехния» және «Мал дәрігерлік» факультеттерінің студенттеріне, магистранттарына бірнеше базалық пәндерден дәрістік және зертханалық-практикалық сабақтар жүргізді. Атап айтсақ, «Мал дәрігерлік медицина», «Мал дәрігерлік санитария» мамандықтары бойынша: «Жануарлар анатомиясы», «Цитология, гистология және эмбриология», «Жануарлар физиологиясы», «Ішкі орта ұлпаларының құрылымы»; «Зоотехния» мамандығы бойынша: «Жануарлар морфологиясы», «Гистология және эмбриология»; «Балық шаруашылығы және өнеркәсіптік балық аулау», «Аквакультура және су биоресурстары» мамандықтары бойынша: «Цитология, гистология», «Балықтар эмбриологиясы», «Ихтиология», «Өнеркәсіптік балық аулау», «Балықтар селекциясы», «Балық шаруашылығы саласындағы заңнамалық-нормативтік актілер», «Гидробиология», «Су биоресурстарын қорғау» пәндері бойынша сабақтар жүргізді.

Т.Қ. Мурзашев 13 авторлық куәлік пен өнертабыс патенттерінің иегері: «Су қоймалары үшін зәкірлі бекіткіші бар электрбалық бөгейіш», «Балық қыстау шұңқырларын жергілікті тереңдетуге арналған лебедкасы бар тереңдету құрылғысы»,

«Экологиялық-физиологиялық әдіспен сазан мен тұқы ұрпақтарын алуға арналған «Сазан» аппараты, «Жеткіліксіз сулану жағдайында тайыз сукәсіпті су айдындарының режимін оңтайландыру тәсілі», «Ағынды емес су айдындары үшін қысқы аэратор-рециркуляторы», «Экологиялық-физиологиялық әдіспен сазан мен тұқы ұрпақтарын алу үшін трансшекаралық өзендерді жас сазан шабақтарымен балықтандыру әдісі», «Ақ амурға арналған жемнің негізгі өсімдік компонентін дайындау әдісі», «Буландырғыш типтегі суды тазартатын гелиотұщыландырғыш», «Балықтар мен олардың шабақтарын гидротехникалық құрылыстардан қорқытуға арналған терең гидроакустикалық кешен», «Қалқыма ауторлармен бригадалық ағынмен балық аулаудың жетілдірілген әдісі», «Суалу және балық қоғау құрылғысына арналған құрастырмалы-модульдік пантон», «Құрғатылатын ұсақ торлы кенептен тұратын шабақтарға арналған тор», «Ірі балық шаруашылығы су айдындарын мониторингілеу мен қорғаудың жетілдірілген тәсілі». Т.Қ.Мурзашевқа, сонымен қатар, ҚР Қоршаған ортаны қорғау Министрлігінің «Қоршаған ортаны қорғау саласындағы жұмыстарды орындауға және қызметтер көрсетуге» арналған мемлекеттік лицензиясы (№02255р) және ҚР Білім және ғылым Министрлігінің «Ғылыми қызметке аккредиттеу» туралы куәлігі (№003033) берілді. Әр жылдары «Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы» АҚ-ң гранттық және бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру бойынша ғылыми және ғылыми-техникалық жобалар мен бағдарламалардың іске асырылу барысы мен нәтижелілігінің мониторингі бойынша сарапшы ретінде жұмысын атқарды, «Аккредитеу және рейтингтің тәуелсіз агентігінің» (IAAB) халқаралық мамандандырылған аккредиттеудің жоғары білім берудегі білім беру бағдарламаларының сапасын бағалау үшін Сыртқы сараптау комиссиясының

(ССК) мүшесі ретінде жұмыс атқарды. 2009-2020 жылдар аралығында Батыс Қазақстан және Ақтөбе облыстары әкімдерінің бұйрығына сәйкес «Резервтік қорға жататын балық шаруашылығы су айдындарын конкурстық жолмен табиғат пайдаланушыларға бекітіп беру комиссиясы» мүшесі қызметтерін абыроймен атқарды. Т.Қ.Мурзашевтың балық шаруашылығы саласының өзекті мәселелеріне қатысты, бірнеше мақалалары, бейнебаяндары мен сұхбаттары бұқаралық ақпарат басылымдарында, радио және теледидар хабарларында жарияланды, соның ішінде, «Балығың қайда тулаған, айдын көлім суалған?...», «Қармағымды қап балық...», «Водись, рыба, большая и маленькая», «В уральских водоемах появился новый вид рыбы», «Рыба на нерест-удочку в чехол!», «Где нерестится осетр?», «Балықты бекерге зерттемейді», «Создается карта нерестилищ осетровых», «Бекіре балығын өсіру-берекелі іс», «Состояние и проблемы развития рыбного хозяйства ЗКО» атты материалдары кеңінен таралды.

Ғалымның 160-тан астам ғылыми және оқу әдістемелік жұмыстары жарық көрді, соның ішінде 7 оқулық және оқу құралдары, 45 ұсынымдар мен оқу-әдістемелік нұсқаулары оқу процесінде белсенді түрде қолданылуда.

Т.Қ.Мурзашев ҚР БҒМ-нің тарапынан Республика жоғары оқу орындарында «Ұлттық біріңғай тестілеу» комиссиясының мүшесі және көп жылдар бойы «Биология», «Экология» және «Балық шаруашылығы» мамандықтары бойынша «Мемлекеттік қорытынды аттестациялау» комиссияларының төрағасы лауазымдарын атқарды.

Сонымен қатар, ұзақ жылдар бойы Қазақстан Республикасының балық шаруашылығы саласындағы мемлекеттік ғылыми-зерттеу жобалары мен бағдарламаларының Батыс Қазақстан облысы және Ақтөбе облыстары бойынша бөлім жетекшісі және жауапты атқарушы қызметтерін жүзеге асырды.

Доцент Т. Қ. Мурзашев көпжылдық педогогикалық және ғылыми еңбектері үшін медаль, төс белгісі, құрмет грамоталары мен алғыс хаттарымен марапатталған.

Бүгінгі күні жетпісті алқымдап отырған ұлағатты ұстаз, іздепаз ғалым әліде талай жетістіктерге жететіні анық. Аталған педагогикалық және ғылыми жетістіктерге жетуге, әрине жанұяның тірегі, қолдауы қажет.

Сондықтан, Төреш Қайржанұлының білікті ұстаз және ғалым болуына жұбайы Гульнар Тауасихқызының қосқан еңбегі зор. Себебі университет қабырғасында, басқа да ғылыми мекемелерде қызмет атқара жүріп, жанұяның жағдайын жасау, ұл-қыз, немерелерді тәрбиелеу, білім беру оңай шаруа емес.

Ол жұбайы Гульнар Тауасихқызы екеуі Светлана және Дәурен атты ұл-қыз сүйіп, олардан тараған немерелерді тәрбиелеп отырған бақытты әке-ана, ата-әже. Қызы Светлана Алматы технологиялық университетін тәмәмдап, қазіргі кезде Қазақстан Президенті архивінің канцелярия меңгерушісі қызметін атқарады, ал ұлы Дәурен Жәңгірхан атындағы БҚАТУ-н бітіріп, қазіргі кезде «Грант Батыс» ЖШС-нің менеджер-логист лауазымын атқарады.

Немересі Карим Н. Назарбаев зияткерлік мектебін бітіріп, Рим қаласындағы La Sapienza университетінің 3 курсына оқиды, ал жиен немересі Арайлым Н. Назарбаев университетінің 2-ші курс студенті, жиен немересі Батырбек Алматы қаласындағы О. Жаутыков атындағы РФММ-нің 10 сынып оқушысы, немересі Эмилия Орал қаласының №8-ші облыстық дарынды балалар мектебінің 10 сынып оқушысы.

Краткий очерк научной, научно-организационной и общественной деятельности кандидата биологических наук, ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева

Төреш Каиржанович Мурзашев родился в многодетной семье 2 января 1954 года в селе Кызылжар Тайпакского района Западно-Казахстанской области (ныне Акжайыкский район).

Отец Мырзакерейұлы Қайыржан занимал руководящие должности в совхозе, мать Насиха Тайырқызы занималась домашними делами.

В 1971 году окончил Калмыковскую среднюю школу, с 1972 по 1974 годы служил в рядах Советской Армии.

В 1974-1975 годы работал рабочим 1-го разряда в СМУ «Университетстрой» треста "Алмаатацентрострой" (г. Алматы).

1975-1980 годы учился на биологическом факультете Казахского государственного университета им. С. М. Кирова (ныне Казахский национальный университет им. Аль-Фараби) в г. Алматы. В 1980 году был принят на должность зоолога «Уральской противочумной станции» Минздрава СССР в г. Уральск.

С 1981 по 1984 годы работал заведующим лабораторией «Уральской областной санитарно-эпидемиологической станции» Минздрава Казахской ССР. С 1984 года принят по конкурсу на кафедру «Анатомия сельскохозяйственных животных» Западно-Казахстанского сельскохозяйственного института в качестве преподавателя.

1987-1991 год был стажером-исследователем в Московской ветеринарной академии им. К. И. Скрябина, затем учился в данном учебном заведении на очном отделении целевой аспирантуры.

В 1991 году после окончания очного отделения целевой аспирантуры Московской ветеринарной академии им. К. И. Скрябина, успешно защитил диссертационную работу по специальности 16.00.02 «Патология, онкология и морфология животных» и получил ученую степень кандидата биологических наук (КД №066183. 07.08.1992 г.).

С 1992 года Т. К. Мурзашев занимал различные должности в Западно-Казахстанском сельскохозяйственном институте (ныне ЗКАТУ им. Жангир хана): преподавателя, старшего преподавателя, заместителя декана факультета, заведующего кафедрой (1993-1996, 2003-2009 гг.), декан факультета заочного и дистанционного обучения, затем директор Института (1997-2000 гг.), руководитель Центра повышения квалификации и переподготовки кадров (2000-2001 гг.). В 2001 году окончил экономический факультет Западно-Казахстанского государственного университета, получив квалификацию «Экономист-менеджер».

В 2007 году решением Высшей аттестационной комиссии при Министерстве образования и науки РК Т. К. Мурзашеву присвоено ученое звание доцента по специальности "Биология" (ДЦ №0000962. 27.09.2007 г.).

С 2009 по 2020 годы занимал должность директора ТОО Казахский научно - исследовательский институт рыбного хозяйства, затем ТОО Научно- производственный центр рыбного хозяйства".

В 2013 году Т. К. Мурзашев принят решением общего собрания Академии сельскохозяйственных наук РК в члены-корреспондента Академии сельскохозяйственных наук РК (диплом №0156. от 29.06.2013 г.).

В 2020-2021 годы переведен на должность руководителя, затем доцента Высшей школы «Экология и биоресурсы».

С 2021 года по настоящее время занимает должность доцента Высшей школы «Животноводство и биоресурсы».

Т. К. Мурзашев 1980-2022 годы проходил курсы повышения квалификации и переподготовки кадров в городах Харьков, Москва, Алматы, Уральск.

Доцент Т. К. Мурзашев в разные годы проводил лекционные и лабораторно-практические занятия для студентов и магистрантов факультета «Зоотехния» и «Ветеринария» по нескольким базовым дисциплинам, в частности, по специальностям Ветеринарная медицина и Ветеринарная санитария: «Анатомия животных», «Цитология, гистология и эмбриология», «Физиология животных», «Строение тканей внутренней

среды); по специальности Зоотехния: «Морфология животных», «Гистология и эмбриология»; по специальностям «Рыбное хозяйство и промышленное рыболовство», «Аквакультура и водные биоресурсы»: «Цитология, гистология», «Эмбриология рыб», «Ихтиология», «Промышленное рыболовство», «Селекция рыб», «Законодательно-нормативные акты в области рыбного хозяйства», «Гидробиология», «Охрана водных биоресурсов».

Т. К. Мурзашев обладатель 13 авторских свидетельств и патентов на изобретения: «Электробалочный заградитель с якорным креплением для водоемов», «Дноуглубительное устройство с лебедкой для местного дноуглубления рыбных зимовочных ям», «Аппарат «Карп» для получения потомства карпа и карпа эколого-физиологическим методом, "Способ оптимизации режима таёзских водоемов в условиях недостаточного обводнения», "Зимний аэратор-рециркулятор для не проточных водоемов, Метод рыхления трансграничных рек молодняками карпа для получения потомства карпа и карпа эколого-физиологическим методом, Метод приготовления основного растительного компонента корма для белого амура, Гелиоочиститель для очистки воды испарительного типа, Способ отпугивания рыб и их мальков от гидротехнических сооружений глубоководный гидроакустический комплекс, Усовершенствованный метод ловли в бригадном потоке с плавучими ауторами, Сборно-модульный пантон для водозаборных и рыбоугонных устройств, Сетка для мальков, состоящая из осушаемого мелкоячеистого полотна, Усовершенствованный подход к мониторингу и защите крупных рыбохозяйственных водоемов.

Т. К. Мурзашеву также выдана государственная лицензия Министерства охраны окружающей среды РК на «Выполнение работ и оказание услуг в области охраны окружающей среды» (№02255р) и свидетельство о «Аккредитации научной деятельности» Министерства образования и науки РК (№003033). В разные годы он работал экспертом по мониторингу хода реализации и результативности научных и научно-технических проектов и программ по грантовому и программно-целевому финансированию АО Национальный центр Государственной научно-технической экспертизы, работал в качестве эксперта по вопросам реализации образовательных программ высшего образования Международной специализированной аккредитации независимого агентства аккредитации и рейтинга (IAAB), работал в качестве члена внешней экспертной комиссии (ССК) для оценки качества. С 2009 по 2020 годы в соответствии с приказом акимов Западно-Казахстанской и Актыбинской областей с честью выполнял обязанности члена «Комиссии по конкурсному закреплению за природопользователями рыбохозяйственных водоемов, относящихся к резервному фонду.

Несколько статей, видеороликов и интервью Т. К. Мурзашева, касающихся актуальных вопросов рыбной отрасли, освещались в средствах массовой информации, радио-и телерадиовещании и широкое распространение получили следующие материалы: «Балығың қайда тулаған, айдын көлім суалған?...», «Қармағымды қап балық...», «Водись, рыбка, большая и маленькая», «В уральских водоемах появился новый вид рыбы», «Рыба на нерест-удочку в чехол!», «Где нерестится осетр?».

«Балықты бекерге зерттемейді», «Создается карта нерестилищ осетровых», «Бекіре балығын өсіру-берекелі іс», «Состояние и проблемы развития рыбного хозяйства ЗКО».

Опубликовано более 160 научных и учебно-методических работ ученого, в том числе 7 учебников и учебных пособий, 45 рекомендаций и учебно-методических указаний которые активно используются в учебном процессе.

Т. К. Мурзашев со стороны МОН РК был членом комиссии «Единого национального тестирования» в высших учебных заведениях Республики и в течение многих лет председателем комиссии «Государственной итоговой аттестации» по специальностям «Биология», «Экология» и «Рыбное хозяйство».

Кроме того, на протяжении многих лет осуществлял функции руководителя раздела и ответственного исполнителя государственных научно-исследовательских

проектов и программ в области рыбного хозяйства Республики Казахстан по Западно-Казахстанской и Актюбинской областям.

Доцент Т. К. Мурзашев за многолетние педагогические и научные достижения неоднократно был награжден медалями, нагрудными знаками, почетными грамотами и благодарственными письмами.

Как бы сильны мы не были, поддержка увеличивает наши силы! Чтобы добиться желаемых высот в любом деле, конечно, требуется поддержка семьи. Создать семейное положение, воспитать сына и дочь, внуков, работая в университете и других научных учреждениях, задача непростая.

Большая заслуга его супруги Гульнары Тауасиховны в становление Тореша Каиржановича квалифицированным педагогом и ученым, очень велик.

Тореш Кайыржанович и Гульнара Тауасиховна – счастливые родители, бабушка и бабушка, у которых есть дочь Светлана и сын Даурен. Дочь Светлана окончила Алматинский технологический университет и в настоящее время работает заведующей канцелярией архива Президента Казахстана, а сын Даурен окончил ЗКАТУ имени Жангир хана и в настоящее время занимает должность менеджера-логиста в ТОО «Грант Батыс».

Внук Карим окончил Назарбаев Интеллектуальную школу и учится на 3 курсе университета La Sapienza в Риме, внучка Арайлым студентка 2 курса Назарбаев Университета, внук Батырбек ученик 10 класса Жаутиковского РФМШ г. Алматы, внучка Эмилия учится в 10 классе для одаренных детей в школе № 8 г. Уральск.

Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері

- 1954** 2 қаңтар Батыс Қазақстан облысы, Тайпақ ауданы (қазіргі кезде Ақжайық ауданы), Қызылжар ауылында дүниеге келген
- 1972 – 1974** аралығында Кеңес Армиясы қатарында әскери борышын өтеді
- 1974 – 1975** «Алматыорталыққұрылыс» трестісінің «Университетқұрылыс» ҚМБ – ында 1-ші разрядты жұмысшы ретінде қызмет атқарды (Алматы қ.).
- 1975** С. М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (қазіргі кезде Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті) биология факультетіне түсті
- 1980** С. М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (қазіргі кезде Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті) биология факультетін аяқтап, «Биолог. Биология және химия оқытушысы» біліктілігін алып шықты
- 1980 – 1981** КСРО Денсаулық сақтау Министрлігінің Орал обаға қарсы күрес станциясында зоолог қызметін атқарды
- 1981-1984** ҚазССР Денсаулық сақтау Министрлігінің Орал облыстық санитарлық – эпидемиологиялық станциясының зертхана дәрігері қызметін атқарды
- 1984** жылдан бастап Батыс Қазақстан ауыл шаруашылығы институтының «Ауыл шаруашылығы жануарлары анатомиясы» кафедрасына конкурс

бойынша сайланған оқытушы ретінде қабылданды. Осы ұжымда (қазіргі кезде Жәңгір хан атындағы БҚАТУ) лауазымдық қызметтер атқарды: оқытушы, аға оқытушы, факультет деканының орынбасары, кафедра меңгерушісі (1993-1996, 2003-2009 жж.), сырттай және қашықтықтан оқыту факультетінің деканы, кейін институт директоры (1997-2000 жж.), біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау орталығының басшысы (2000-2001 жж.) қызметтерін атқарды

- 1987-1991** К. И. Скрябин атындағы Москва ветеринарлық академиясында стажер – зерттеуші, кейін мақсатты аспирантурасының күндізгі бөлімінде оқыды
- 1991** 16.00.02. «Патология, онкология және жануарлар морфологиясы» мамандығы бойынша диссертациялық жұмысын сәтті қорғап, биология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесіне ие болды (ҚД №066183. 07.08.1992 ж.)
- 2007** «Биология» мамандығы бойынша доцент ғылыми атағы берілді (ДЦ№0000962. 27.09.2007 ж.)
- 2009-2020** «Қазақ балық шаруашылығы ғылыми - зерттеу институтының» ЖШС –н, кейін «Балық шаруашылығы ғылыми–өндірістік орталығы» ЖШС–н директоры лауазымын атқарды
- 2013** ҚР Ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясының жалпы жиналысының шешімімен ҚР Ауыл шаруашылығы академиясының мүше-корреспондентілігіне қабылданды (диплом №0156. 29.06.2013 ж.)
- 2020-2021** «Экология және биоресурстары» жоғары мектебінің басшысы, кейін доценті лауазымына ауыстырылды
- 2021** Жәңгір хан атындағы БҚАТУ «Мал шаруашылығы және биоресурстар» жоғары мектебінің доценті лауазымын атқаруда (бұйрық №172. &3. 24.09.2021 ж.)
- қазіргі кезге дейін**

**Основные даты жизни и деятельности кандидата биологических наук,
ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева**

- 1954** Родился 2 января в с. Кызылжар, Тайпакского района (ныне Акжайкский) Западно-Казахстанской области
- 1972-1974** Служил в рядах Советской Армии
- 1974-1975** Работал рабочим 1 разряда в СМУ «Университетстрой» треста «Алмаатацентрострой» (г. Алматы)
- 1975** Поступил на биологический факультет Казахского государственного

- университета имени Кирова (ныне Казахский национальный университет имени Аль-Фараби)
- 1980** окончил биологический факультет Казахского государственного университета имени Кирова (ныне Казахский национальный университет имени Аль-Фараби) и получил квалификацию «Биолог. Преподаватель биологии и химии»
- 1980 - 1981** Работал зоологом в Уральской противочумной станции Минздрава СССР
- 1981-1984** Работал врачом-лаборатории Уральской областной санитарно-эпидемиологической станции Минздрава Каз ССР
- 1984** Принят на кафедру «Анатомия сельскохозяйственных животных» Западно-Казахстанского сельскохозяйственного института в качестве преподавателя, избранного по конкурсу. В этом коллективе (в настоящее время ЗКАТУ им. Жангир хана) занимал должности: преподавателя, старшего преподавателя, заместителя декана факультета, заведующий кафедрой (1993-1996, 2003-2009 гг.), декана, затем директора института заочного и дистанционного обучения (1997-2000гг.), начальника центра повышения квалификации и переподготовки кадров (2000-2001гг.)
- 1987-1991** Стажер-исследователь Московской ветеринарной академии имени К. И. Скрябина, затем обучался в дневном отделении целевой аспирантуры
- 1991** Успешная защита диссертации по специальности 16.00.02 «Патология, онкология и морфология животных» на ученую степень кандидата биологических наук (КД №066183)
- 2007** Присвоено ученое звание доцента по специальности «Биология» (ДЦ№ 0000962)
- 2009-2020** Занимал должность директора ТОО «Казахский научно-исследовательский институт рыбного хозяйства», а затем ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства»
- 2013** Решением общего собрания Академии сельскохозяйственных наук РК принят в члены-корреспонденты Академии сельского хозяйства РК (диплом № 0156)
- 2020-2021** Руководитель Высшей школы «Экология и биоресурсы», затем переведен на должность доцента
- 2021** Доцент Высшей школы «Животноводство и биоресурсы» ЗКАТУ им. Жангир хана
- по
настоящее
время**

**Мемлекеттік марапаттары, құрметті атақтары
Государственные награды, почетные звания**

2023	«Балық шаруашылығы саласының еңбек сіңірген қызметкері» ҚР Экология және табиғи ресурстар Министрлігі «Заслуженный работник рыбохозяйственной отрасли» Министерство экологии и природных ресурсов
2022	«А.Байтұрсынов атындағы күміс медаль» ҚР жоғары оқу орындарының қауымдастығы «Серебряная медаль имени А.Байтұрсынова» Ассоциации высших учебных заведений РК
2021	Төс белгі «Ауыл шаруашылығы саласының үздігі» ҚР АШМ Нагрудный знак «Отличник в области сельского хозяйства» МСХ РК
2019	Төс белгі «Балық шаруашылығы саласында мінсіз қызметі үшін» ҚР АШМ Нагрудный знак «За безупречную работу в области рыбного хозяйства» МСХ РК
2014	«Казагроинновация» АҚ-ң Құрмет грамотасы Почетная грамота АО «КазАгроинновация»
2013	«Университет ардагері» медалі, Жәңгір хан атындағы БҚАТУ «Ветеран университета» медаль, ЗКАТУ им. Жангир хана
2013	«Жәңгір хан атындағы БҚАТУ-50 жыл» мерекелік медаль «ЗКАТУ им. Жангир хана – 50 лет» юбилейная медаль
2013	«Университет үздігі» төс белгісі Нагрудной знак «Отличник университета»
2003	БҚО-ң әкімінің алғыс хаты Благодарственное письмо акима ЗКО
Әр жылдары	«Балық шаруашылығы ҒЗО», БҚО
В разные годы	«Жәңгір хан атындағы БҚАТУ-60 жыл» мерекелік медаль Аумақтық инспекциясының құрмет грамоталары мен алғыс хаттары Почетные грамоты и благодарственные письма НПЦ рыбного хозяйства МЭП РК, территориальной инспекции ЗКО

АҚЖАРҚЫН АҚ ТІЛЕКТЕР

Ұлағатты ұстаз, ғалым, азамат ағамыз туралы

Ө. Б. Таубаев,

Ветеринария ғылымдарының докторы,
профессор

Ұлт руханиятында ұстазды ұлықтап, ғалымды құрметтеудің өзіндік дәстүрлі жолы бар. Сол секілді университетіміздегі Ветеринарлық медицина және мал шаруашылығы институтының доценті, биология ғылымдарының кандидаты Төреш Қайыржанұлы да – құрметке лайық әріптестеріміздің бірі.

Ғылыми-педагогикалық қызметі 40 жылға жуықтайтын Төреш ағамыз Жәңгір хан университетінде әр жылдарда түрлі лауазымдық қызметтерді абыроймен атқарды. 1984 жылы университетіміздің ауыл шаруашылығы жануарларының анатомиясы кафедрасында қатардағы оқытушы болып жұмысын бастаған ғалым әрі ұстаз, кафедра меңгерушісінің міндетін атқарушы, сырттай оқу бөлімінің деканы, мамандардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау орталығының басшысы қызметіне дейін жоғарылап, биология ғылымының салалары бойынша дәрістер мен зертханалық жұмыстар жүргізді.

Мен өзім Төреш ағамызды 1988-1991 жылдары К.И. Скрябин атындағы Мәскеу ветеринариялық академиясының аспирантурасында оқыған кезде жақсы қырынан тани бастадым. Сол кезде Қазақстанның бірнеше қалаларынан барып, шет жерде білім алған болашақ жас ғалымдар үшін Төреш ағамыздың орны ерекше болды. Жас шамасынан бізден үлкендігі болғандықтан, барлығымыз ол кісіні «біздің староста» деп құрмет тұтатынбыз.

Қандай орындарда қызмет атқарса да, терең білімі мен адами құндылықтарының өрісі ол кісіні абырой шыңына жетеледі. Әсіресе, өңірдің экологиялық мәселелеріне өз үнін қосып, балық шаруашылығын дамыту ісінде қолтаңбасын қалдырып, бірқатар ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге мұрындық болды.

«Ғылым дегеніміз білім ғана емес, сонымен бірге саналылық...» деген даналық сөз бар. Ғылым – адамзат үшін өте қажетті құндылық. Осындай құндылықтың тереңіне бойлап жүрген ғалым-ұстаз Төреш Қайыржанұлы өмірге деген терең көзқарасымен, жарқын болашаққа сенетін ұстанымымен көптің ықыласына бөленді. Жастарды кәсіби білімге жетелеумен қатар тәлім-тәрбие беріп, өзінің сара жолын қалыптастырды десек, артық айтпаймыз.

Ғылым және жоғары білім салаларының кемелденуіне өз үлесін қосып, әріптестерінің арасында да үлкен құрметке бөленіп келеді. Бүркіттің қияға қанат қаққан сайын күш жинайтыны секілді Төреш ағамыз да өзінің белсенді қимылын бәсеңдеткен емес. Қашан көрсеңіз де, елгезек қалпынан танбай, әріптестік ілтипат, ағалық жол көрсетіп жүреді. Бұл кісінің ғылыми кеңістіктегі өзіндік сүрлеуі, кісілігінен басым кішілігі, ішкі мәдениеті – кейінгі буынға үлгі болары сөзсіз.

ШАГАЯ В НОГУ СО ВРЕМЕНЕМ...

С. Т. Нургазин,

доктор биологических наук, проф. каф. Биоразнообразия и биоресурсов, зав. лаб.
мониторинга биоразнообразия,
НИИ проблем биологии и биотехнологии при КазНУ им. аль-Фараби

Я с большим удовольствием откликнулся на предложение написать заметку об одном из своих замечательных учеников и коллег - Мурзашеве Туреше. Меня предупредили, что эта просьба связана с его юбилеем, но я хочу избежать тех пышных и громких слов, которые обычно сопутствуют таким датам. Знаю, что до поступления в университет Туреш, как и подавляющее большинство парней того времени, отслужил в рядах Советской Армии, потом работал строителем в СМУ «Университетстрой» в Алма – Ате, а затем, в 1975 г. поступил на биологический факультет КазГУ им. С.М. Кирова. В те далекие времена, будучи молодым преподавателем, я познакомился с Турешем. Прежде всего хочу отметить, что он выделялся среди других студентов исключительным трудолюбием, своей целеустремленностью и серьезным отношением ко всему, чем он занимался. Туреш проявил большой интерес и упорство к овладению всех разделов учебной программы (лекциям, лабораторным занятиям, учебным практикам, стажировкам), включая как предметы фундаментального характера, классические биологические дисциплины, так и общие и специальные курсы из областей науки особенно бурно развивающихся в те годы. Обычно, помимо рекомендуемой учебной литературы, Туреш дополнительно читал различные другие литературные источники, научные монографии и статьи. Он с большим интересом овладевал методами разнообразных качественных и количественных микроскопических и молекулярно-биологических исследований, использовал их в своей работе, несколько раз выезжал в составе экспедиционных отрядов в поле.

Надо сказать, что в те годы на биологическом факультете КазГУ трудились многие крупные и известные в Советском Союзе ученые, в том числе: академики Бияшев Г.З., Дарканбаев Т.Б., Домбровский Б.А. Шигаева М.Х., Ташенов Г.Т., лауреат Ленинской премии СССР Айтхожин М.А., прославленный селекционер, член-корр. АН Казахстана Удольская Н. Л. и другие профессора, внесшие большой вклад в подготовку специалистов в самых разных областях биологической науки. Многие из тех молодых специалистов в настоящее время успешно трудятся не только в нашей стране и бывших республиках Советского Союза, но и в дальнем зарубежье- в США, Германии, Франции, Чехии, Израиле.

Надо сказать, что за долгие годы работы в университете я пришел к глубокому убеждению, что отношение к учебе, к научной работе, к исполнению тех обязанностей, которые ложились на студентов в те времена, воспитывали у основной части молодежи уважение и привычку к труду, к ответственности, к коллективизму. Особенно ярко эти личностные качества, ценимые во все времена и во всех социумах, проявлялись у тех молодых людей, которые выросли в трудовых семьях, где воспитание детей строилось на живом, каждодневном примере старших, их отношению к труду, к исконным семейным ценностям, к поведению в обществе.

Я знаю, что Туреш родился вторым ребенком в многодетной семье в небольшом ауле Кызылжар Тайпакского (ныне Акжайыкского) района Западно – Казахстанской области. Его отец начал свою трудовую деятельность юношей, в 17 лет, был секретарем сельского совета, затем служил в армии и после демобилизации в 1949 году работал зам. директора, а затем управляющим отделения совхоза. По воспоминаниям Туреша, в их большой семье всегда царила счастливая атмосфера взаимопонимания, любви и согласия. Думаю, что этим во многом объясняется открытый, уравновешенный и коммуникабельный характер нашего Туреша Каиржановича. Я не раз бывал в Западном Казахстане неподалеку от тех мест, с их суровым климатом на скудных полупустынных пастбищах, с жарким летом и холодной морозной зимой, где во все времена люди с таким трудом старались сохранить и приумножить численность поголовья своего скота, и уверен, что эти условия обусловили стойкий характер и доброжелательность нашего юбиляра. Я неоднократно был свидетелем его дара человеческого общения с самыми разными людьми, его профессионального авторитета глубоко порядочного, высокообразованного человека и ученого. Такие люди олицетворяют лучшие качества казахского народа: приветливость, скромность и доброту.

По мнению многих профессоров и преподавателей нашего факультета и кафедры Туреш Мурзашев уже на младших курсах был зрелым человеком, со сложившимся взглядом на жизнь и потому не случайно еще на 3-ем курсе он женился на своей сокурснице Гульнаре. С тех пор прошло четверть века и в этой крепкой и дружной семье Мурзашевых, как когда-то у их родителей, выросли сын и дочь, а Туреш и Гульнара стали счастливыми ата и аже двух внуков и двух внучек, которые радуют их своими успехами.

Надо сказать, что Туреш Каиржанович всегда много работал над собой, всегда стремился к профессиональному росту и расширению круга своих знаний и умений. В настоящее время он является высококвалифицированным специалистом в таких востребованных отраслях науки, как: медицинская и ветеринарная гистология и эмбриология, экология, аквакультура и водные биологические ресурсы, животноводство. Надо сказать, что за время своей трудовой деятельности Т.К. Мурзашев прошел все ступени преподавательской работы от преподавателя до доцента, а в сфере служебной карьеры от заведующего кафедрой вуза до декана, и до начальника Центра подготовки и переподготовки кадров, директора Западно- Казахстанского филиала ТОО «Казахский научно-исследовательский институт рыбного хозяйства» МСХ РК.

В 1987 – 1988 годах Туреш Каиржанович прошел стажировку в Московской ветеринарной академии им. К.И. Скрябина, после окончания которой был зачислен в очную целевую аспирантуру по специальности 16.00.02 – «Патология, онкология и морфология

животных» в этой же Академии, которую успешно завершил в срок с защитой кандидатской диссертации в 1992 году. В 2001 году он получил второе высшее образование, закончив в духе нового времени экономический факультет Западно – Казахстанского государственного университета, где получил квалификацию « экономист – менеджер».

В 2007 году Турешу Каиржановичу Мурзашеву было присвоено ученое звание доцента по специальности «Биология» (ДЦ №0000962.27.09.2007г), а в 2013 году он был избран член - корреспондентом Академии сельскохозяйственных наук РК. Им опубликовано 123 научные и учебно-методические работы, в том числе 8 учебных пособий, 45 рекомендаций и учебно-методических указаний, которые активно используются в учебном процессе. Также им получены 13 авторских свидетельств и патентов на изобретения, государственная лицензия № 02255Р Министерства охраны окружающей среды РК на выполнение работ и оказание услуг в области охраны окружающей среды и свидетельство об аккредитации на научную деятельность №003033 МОН РК.

В разные годы Мурзашев Т.К. являлся руководителем разделов и ответственным исполнителем Республиканских государственных научно – исследовательских проектов и программ в сфере рыбного хозяйства. Насколько я знаю, в последнее время Туреш Каиржанович много работает над разработкой проекта по исследованию биоразнообразия и запасов промысловой ихтиофауны в бассейне реки Жайык. От всей души желаю моему младшему коллеге и доброму товарищу, чтобы его огромный профессиональный и научный опыт, жизненная энергия и здоровье позволили ему осуществить те творческие планы по научным исследованиям и подготовке кадров высшей квалификации, которые им задуманы.

МАҚТАН ТҰТАТЫН ДОСЫМ

Әбілхайр Мүтиұлы Мұқсанов,

балық шаруашылығы саласының ардагері,

«Атырау балық» АҚ-ң тете-президенті (1992-2006 жж),

ҚБШҒЗИ-ң Атырау филиалының директоры (2008-2018 жж).

Төреш Қайыржанұлына!

Еліміздің батыс өңіріне кеңінен танымал ғалым - биолог Төреш Қайыржанұлымен таныстығым 2010 жылдан бастау алады. Атап айтар болсам, балық шаруашылығының Қазақ ғылыми-зерттеу институттарының екі облыстағы филиалдарында жұмыс жасап жүрген әріптестер ретіндегі таныстығымыз шынайы достыққа ұласты. Төреш Батыс Қазақстан облыстық , мен Атырау облыстық филиалында басшылық қызметтер атқардық. Біздің достық қарым-қатынасымыз аталған саланың басым бағыттағы жұмыстарын барынша жандандыруға мүдделі болуымызбен нығая түсті.

Мен өндіріс маманы бола жүріп, осы қызметке ауысқанда ғылыми - зерттеу жұмыстарымды жүйелі түрде жетілдіру үшін Төреш досымнан көп нәрсе үйреніп, оның ақыл-кеңесіне жүгіндім.

Екеуміз екі облыстағы филиалға басшылық ете жүріп, жандай достар болып кеттік десем, артық айтқаным емес, достығымыз бүгінгі күнге дейін сақталып, жалғасып келеді. Төрештей досымды әрдайым мақтан тұтамын.

Төреш Қайыржанұлының биолог - ғалым санатында балық шаруашылығының ғылыми-зерттеу саласын дамытудағы еңбегі орасан. Жайық-Каспий акваториясының табиғатын сақтап қалу, Жайық өзенінің бірегей табиғилық жағдайының жойылуына жол бермеу, оның биологиялық алуан түрліліктегі ресурстарын қорғау жөніндегі жобаларға белсене қатысып, сонымен бірге осы сипаттағы жобалардың бірқатарына жетекшілік еткені, бірнеше ғылыми ұсыныстарға авторлық жасаған білімді, тиісінше біліктілік танытатын, еңбек үлесі сүбелі басшы деп сеніммен айта аламын. Өзінің терең білімі мен көп жылғы

жемісті еңбектегі іс-тәжірибесін қазіргі жастарға беруді көздеген Төкең бүгінгі таңда жоғары білім беру ордасында абыройлы еңбегін жалғастырып жүр.

Өткенге ой салсам, Төреш Қайыржанұлының алпыс жасқа толу мерейтойын тойлағанымыз күні кеше сияқты еді. Желдей ескен уақыт шіркін Төреш досымды 70 жастың желкенін керуге жеткізіп отыр. Өте қуаныштымын. Сол тал түс саналатын 60 жасқа толған күндері досыма айтқан құттықтау сөзім мен ақ тілектерім еш өзгерген жоқ, өзгермейді де!

Құрметті Төреш Қайыржанұлы! Сізді мерейлі 70 жасқа толған туған күніңізбен құттықтаймын. Алдағы уақытта да жастарға берер ғылыми ізденістеріңіз заманауи білім үрдістеріне сай толығы берсін.

ҚАЙЫРЖАННЫҢ ТӨРЕШІ - ҒАЛЫМДАРДЫҢ ТӨРЕСІ

Болатқали Тулебаев,

а. ш. ғ. кандидаты, доцент, ҚР Білім беру ісінің құрметті қызметкері,
Қазақстан Журналистер Одағының мүшесі

Төреш Қайыржанұлы 70 жасқа толған мерей тойына толағай табыстарға толы қоржынымен жетіп, өзінің көп жылдық ғылыми-педагогикалық қызметіне есеп беріп, тындырған істерін оймен шолып, алдына нақты мақсаттар қойып, оларға жету жолдарын жан-жақты қарастырып отырған ұлағатты ұстаз, тәжірибелі тәлімгер, ғибратты ғалым, әрекетті әдіскер, абыройлы азамат.

Төреш Қайыржанұлының тәжірибесінен тәлім алып, білімінен сусындап, біліктілігінен үйреніп жетістіктерден жетістіктерге жетіп жүрген шәкірттері қаншама. Шәкіртсіз ұстаз тұл. Бұл қағиданы қатал ұстанған Төреш Қайыржанұлы өзінің ғылыми мектебін қалыптастырды.

Бакалаврлар дипломдық жобаларын, магистранттар мен докторанттар ғылыми диссертацияларын ғылыми жетекшілерінің басшылығымен сәтті қорғап, академиялық және ғылыми дәрежелерін алды.

Ол көптеген гранттарды ұтып алып ғылыми жобаларға жетекші әрі белсенді орындаушы болды. Бұл жобалар сарапшы эксперттерден жоғары баға алып, өндірістерге кеңінен енгізіліп саланың экономикалық тиімділігін арттырды.

Ғалым ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруға, өндірістің сұранысын қанағаттандыруға бағытталған жұмыстарды жандандандыруға көңіл бөлудің маңыздылығын ешқашан бір сәтке де естен шығарған емес.

Төреш Қайыржанұлы әлемге аты әйгілі, елімізде даңқы жер жаратын қазіргі Әл-Фараби бабамыздың атындағы қазақ ұлттық университетінің түлегі екенін ескерсек, маман ретіндегі білімін, ғалым ретіндегі ізденімпаздығын, зерттеуші ретіндегі біліктілігін бағамдап, жоғары баға беруге болады. Ол зерттеу қабілетін студенттік ғылыми үйірмелерде университет қабырғасында, кейін аспирантурада оқығанда жас ғалым ретінде қалыптастырды.

Төреш Қайыржанұлы биолог ғалым, биология ғылымының кандидаты. Биология әрі іргелі, әрі қолданбалы бағыттағы ғылымның саласы. Бұл ретте Төреш Қайыржанұлының артықшылықтар мен басымдылықтарды үнемі көзден таса қылмай, жөн-жосығымен қолданып жүргенін айрықша атап өткен жөн. XX ғасыр физиканың ғасыры болса, XXI ғасыр физиканың ғасыры болып қалыптасуы да ізденімпаз ғалымға күш-жігер беріп, мақсаттарын айқындауға мүмкіндік берді. Биология ғылымының қарыштап өркендеуіне үлкен үлес қосу ғалымның мәртебесін арттырып, жаңа ізденістерге ынталандырып, жаңа жетістіктерге жетуіне жағдай жасады.

Төреш Қайыржанұлы биология ғылымындағы әлем ғалымдарының ғылыми жетістіктерін үнемі қадағалап отырады, сонымен қатар ғылыми зерттеулердің әдістемесін жасағанда заманауи әдістерді қолдануды міндет санайды. Ізденімпаз көрнекті ғалым ретінде ғылыми

мақалалары мен монографияларында өзіндік зерттеулерінің нәтижелерін ғылыми айналымға енгізуге назар аударып отырады.

Төреш Қайыржанұлы балық шаруашылығы саласын ғылыммен қамтуға, жоғары білімді білікті мамандарды бір кісідей ат салысты, зор үлес қосты.

Мерей той иесі доцент, қауымдастырылған профессор, кафедра меңгерушісі, факультет деканы, балық шаруашылығының ғылыми-зерттеу мекемесінің басшысы лауазымдарын абыроймен атқарып білім мен ғылымды ұйымдастыру қабілетін жан-жақты көрсетті, ұжымдарды ұйытып, ортақ мақсаттар мен міндеттерді орындауға жұмылдыра білді, жастарға бар білімін, біліктілігін беріп, кәсіби мамандардың шеберліктерін шыңдады. Кәсіби және ғылыми мектебін қалыптастырып, жас ғалымдарды зерттеу жұмыстарына тартып, инновациялық зерттеу әдістерін қолдануға үйретті.

«Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» деген бабадан қалған қағиданы берік ұстанды. Бұл бағыттағы еңбегі еш кеткен жоқ, мәуелі жемісін, әдемі жеңісін берді. «Елімізде теңіз де, ірілі-ұсақты көлдер мен өзендерде кездесетін биологиялық ресурстардың бай қоры бар. Біз оларды толық игеруге ұмтылып табиғи су ресурстарының өнімділігін арттыруға бағытталған жұмыстарды жандандырып, тиімділігін арттырсақ, еліміздің азық-түліктік қауіпсіздігі артады, мемлекетіміздің күш-қуаты күшееді, экономикасы өркендейді, халқымыздың әл-ауқаты жақсарады» - деп санайды Төреш Қайыржанұлы.

Бұл бағыттағы жасалып жатырған жұмыстар аз емес. Сондықтанда жаңа Қазақстанда сол тындырылған істерге жаңа қарқын, жаңа леп беріп, мемлекет деңгейінде қолдауды күшейтсек нұр үстіне нұр.

Төреш Қайыржанұлы қызметтестері және шәкірттері арасында зор абыройға ие, ұлағатты ұстаз, көрнекті ғалым, ізденімпаз зерттеуші, тәжірибелі тәлімгер, заманауи әдіскер, білім мен ғылымның шебер ұйымдастырушысы, абыройлы азамат, ардақты аға, түйдей құрдас, ізетті іні, сенімді дос, жақсы жолдас, әдепті әріптес, сегіз қырлы, бір сырлы жан, көлемді монографиялар мен сұранысқа ие іргелі оқулықтардың, құнды ғылыми мақалалардың авторы ретінде белгілі.

Төреш Қайыржанұлы құрдастарының қалжыңын, әріптестерінің әзілін, оппоненттерінің сын пікірін, ағаларының ақылын, інілерінің уәжін жақсы қабылдайтын, қарапайым, ашық, шыншыл, жақсы тіл табатын, көңілді, оптимист тұлға.

Қайыржанның Төреші - ғалымдардың төресі.

Төреш жиен желіп жеткен жетпіс жасың құтты болсын. Жақсылықтар мен жетістіктерге жете бер. Жаңа жасың құтты, денсаулығың мықты болсын. Гүлнәріңмен қоса ағар. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының атындағы күміс медальді алғандағы нағашыңның өлеңін жатқа оқып отырсаң жасың ұзарады. Нағашы мен жиеннің әзіліне не жетсін. «Баланың жақсы болуы нағашыдан» -деген қазақтың аталы сөзі – генетика ғылымының да басты қағидасы екенін естен шығарма.

ҰЛТ ҰСТАЗЫНЫҢ МЕДАЛІМЕН ҚҰТТЫҚТАУ

Төреш Қайыржанұлына

Болуы уық мықты ағашынан,
Болуы бала жақсы нағашыдан.
Жиенжан күміс медаль құтты болсын,
Салмағы сезіліп тұр бағасынан.

Ғалымсың айналғандай аты аңызға,
Жиенжан қолыңды жай батамызға.
Өкеңіз мықты болған ел біледі,
Бірақ сен тартқансың-ау апамызға.

Тайпақты ұлан-байтақ иен - дейді,
Алаша Байбарақты кием – дейді.
Алма да алма ағаштан алыс түспес,
Тартады нағашыға жиен – дейді.

Төрешті мықты ғалым, өз ұл – дейді,
Беруге мінген атын әзір – дейді.
Текіден текті туар, мықтысың ғой,
Нағашың құрдастықпен әзілдейді.

Жиенжан әкеңіз де мықты болған,
Жақынға қамқорлықпен ықты болған.
Жиенжан күмісті сен місе тұтпа,
Алтын ал келесі де құтты қолдан.

Орының болсын әркез төрден - деймін,
Мықтылар көрінеді өрден – деймін.
Медальдың бірталайын алып жүрсің,
Қадап ал келесі де орден – деймін.

Жиенжан ғалымдардың дүрісің – деп,
Ұқсайды нағашыға жүрісің – деп.
Нағашың шын жүректен құттықтайды,
Жиенжан құтты болсын күмісің – деп.

Ұл болып аналардан туамыз ғой,
Әрқашан арман жолын қуамыз – ғой.
Күміс те тотығады күтпесеңіз,
Күмісті жарқыратып жуамыз ғой.

Болатқали Тулебаев,
Қазақстан Журналистер Одағының мүшесі

ЕҢБЕККЕ АДАЛ, МАҚСАТҚА БЕРІК ЖАН

Гулжахан Смаиловна Кайсағалиева,
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан
университетінің академиялық мәселелер
бойынша Басқарма мүшесі - проректор

Мырзашев Төреш Қайыржанұлы – білімді шәкірт тәрбиелеп, тәжірибелі педагогтер мектебін қалыптастыра білген, ғылым жолында толассыз еңбек еткен тағылымды ғалым, тәлімді ұстаз.

Төреш Қайыржанұлымен алғаш рет 2003 жылы университетімізге мемлекеттік қорытынды аттестаттау комиссиясының төрағасы болып келген сәттен бері таныспын. Бітіруші түлектердің кәсіби құзыреттілігін анықтауда, білік-дағдыларын сараптауда Төреш Қайыржанұлы өзінің зиялы, білікті, жан-жақты, тәжірибелі тұлға екендігін таныта білді. Орынды ой-пікірлерімен студенттерді қанаттандырып, өз мамандықтарының білгір

маманы атануларына, мансапта өсу жолдарына, болашақ өмірлеріне оң бағыт-бағдар берді.

Кейінгі жылдары ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, ізденіс жұмыстары аясында, ғылыми ортада кезіккен ғалым-ұстаздың өзекті мәселелер бойынша жүргізген тың зерттеулері, басым идеялары, толғанысты ой-пікірлері әрдайым жаңашылдығымен, маңыздылығымен ерекшеленіп отырды.

Төреш Қайыржанұлы бойындағы еңбекке адал, мақсатқа берік қасиеттерінің арқасында ұжым арасында үлкен беделге ие. Асқан еңбекқорлық, ізденімпаздық қасиеттері арқылы ірі ғылыми жобаларды жүзеге асырып, отандық білім мен ғылым жүйесінің оңтайлы дамуына үлкен үлес қосып келеді.

Құрметті, Төреш Қайыржанұлы, жас ұрпақтың білімін шыңдаудан басталған еңбек жолыңыз бүгінде жемісті жалғасын тауып келеді. Көрнекті ғалым, білікті педагог ретінде білім мен ғылым саласын дамытуға мол үлес қосып келесіз. Бүгінгідей мерейлі сәтте сізге ақ ниетпен мықты денсаулық, қажымас күш-қайрат, ортаймас несібе-дәулет тілеймін. Әрдайым отбасыңыз аман, жүзіңіз жарқын, мерейіңіз үстем болсын! Тынымсыз еңбек етудің, шәкірт тәрбиелеудің озық үлгісін көрсеткен өзіңіздей білікті мамандарымыздың қатары көбейе берсін. Таусылмас төзім мен сарқылмас сезімді серік етіп, мықты денсаулықтың арқасында отбасыңыздың ортасында баянды да бақытты ғұмыр кешуді тілеймін.

УЧЕНЫЙ, НАСТАВНИК, ИНИЦИАТОР

Куаныш Байболатович Исбеков,
Генеральный директор ТОО «НПЦ РХ»,
д.б.н, ассоциированный профессор, академик АСХН

Туреш Каиржанович работал директором Западно-Казахстанского филиала ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства» в период с 2009 по 2019 годы. С первых дней он проявил себя как компетентный, требовательный руководитель. Имея обширные академические знания в разных сферах биологии, Туреш Каиржанович смог значительно повысить уровень научно-прикладных рыбохозяйственных исследований. Все эти годы он был научным руководителем разделов программ «Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований ПДУ рыбы и др. водных животных, режиму и регулированию рыболовства на водоемах международного, республиканского значений и водоёмах ООПТ, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоёмах местного значения» и «Комплексная оценка состояния рыбных ресурсов и других гидробионтов основных рыбопромысловых водоемов Казахстана и разработка научно-обоснованных рекомендаций по их устойчивому использованию». Туреш Каиржанович также успешно проводил координацию всех научных исследований, проводимых Западно-Казахстанским филиалом в 2009-2019 гг.

И сегодня коллектив ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства» сердечно поздравляет Туреша Каиржановича с юбилеем!

Вы, работая в Западно-Казахстанском филиале с самого его открытия в 2006 году, дали пример молодым сотрудникам, как следует планировать, проводить научные исследования, интерпретировать результаты. За время своего руководства Вы создали научную школу, которая способна проводить как мониторинговые исследования, так и находить решения насущных прикладных задач рыбного хозяйства. Мы благодарны Вам

за то, что смогли разглядеть в молодых сотрудниках потенциал будущих исследователей. Таким образом, костяк сотрудников, собранный Вами, успешно трудится и в настоящее время.

70 лет - значимая дата в жизни каждого человека, удивительное время, когда широко открыт простор для новых планов и идей, когда благодаря бесценному жизненному опыту можно решить самые сложные задачи. Для Вас, разносторонне одаренного и талантливого человека, служение в сфере науки стало настоящим призванием. Вы состоялись как известный преподаватель аграрно-технического университета имени Жангир хана, кандидат биологических наук, доцент, член корреспондент академии наук, автор множества научных публикаций. Вы успешно возглавляли Западно-Казахстанский филиал — ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства», прилагали значительные усилия для развития отечественной науки, воспитания новых поколений блестящих специалистов.

В Вас удивительным образом сочетаются самые разные достоинства: твердость характера с житейской мудростью, инновационные подходы в принятии решений с умением найти подход к каждому, высокая требовательность и организованность с доброжелательностью и теплотой.

Пусть каждый день оставляет в памяти светлые воспоминания и дарит новые возможности для ярких свершений и новых достижений в Вашей ответственной работе.

**Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми еңбектерінің хронологиялық көрсеткіші
Хронологический указатель научных трудов кандидата биологических наук,
ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева
1991**

1. Морфометрические и ультраструктурные показатели дифференцировки нейроцитов спинномозговых ганглиев шейных и грудных отделов в онтогенезе. - М.: Моск. вет. акад. им. К. И. Скрябина. - 1991. - 8 с. Деп. Во ВНИИТЭИСК 26.04.91, № 94. Оpubл. в РЖ: ВНИИТЭИСК // Овцеводство и козоводство. - 1991. - № 4. - С. 6.
2. Распределение нуклейновых кислот в сенсорных ганглиях шейных и грудных отделов овец в связи с возрастом. - М.: Моск. вет. акад. им. К. И. Скрябина. - 1991. - 9 с. Деп. Во ВНИИТЭИСК 26.04.91, № 91. Оpubл. в РЖ: ВНИИТЭИСК Овцеводство и козоводство. - 1991. - № 4. - С. 6.
3. Светооптические и морфометрические характеристики нейрон-глиальной системы спинно-мозговых ганглиев шейного и грудного отделов овец в постнатальном онтогенезе // Актуальные вопросы сельскохозяйственного производства: тез. докл. межвузов науч.-практ. конф. молодых ученых и спец. (ветеринария и животноводство). - Зап.-Казахст. СХИ обком комсомола. - Уральск, 1991. - С. 21-22.

1992

4. Сравнительные показатели распределения нуклейновых кислот в нейрон-глиальной системе шейных и грудных спинномозговых ганглиев овец // Тез. докл. конф. проф.-преп. состава Зап.-Казахст. СХИ по итогам науч.-исслед. работ за 1992. - Уральск: Зап.-Казахст. СХИ. - 1992. - С. 93-94.
5. Ультраструктурные гистохимические и морфометрические показатели дифференцировки нейронглиальной системы шейных и грудных спинномозговых ганглиев овец: автореф. дисс...канд. биолог. наук. - М.: Моск. вет. акад. - 1992. - 16 с.

1993

6. Особенности ультраструктуры и динамика нуклейнового обмена нейронглиальной системы шейных и грудных спинномозговых ганглиев овец // Тез. докл. XXVII науч.-практ. конф. проф.-преп. состава Зап.-Казахст. СХИ. – Уральск. 1993. – С. 51-52.
7. Роль и место спецкурсов в системе многоуровневой подготовки зооветеринарных специалистов // Новая технология обучения при многоуровневой системе образования: тез. докл. респ. метод. конф. проф.-преп. состава с.-х. вузов Республики Казахстан. – Уральск, 1993. – С. 44-46. (Соавт.: Е. С. Дурткаринов, У. М. Жанабеков).

1994

8. Малдәрігерлік факультетінің студенттерін тәлімдік оқытуға арналған бағдарлама. - Орал : БҚАШИ, 1994. - 46 б. (Серіктес авторлар: Ә. Б. Таубаев, И. Н. Ашетова, Ә. Ә. Әбутәліп).

1995

9. Нейрон-глиальные взаимоотношения в спинномозговых ганглиях овец в онтогенезе // Тез. докл. регион. конф. молодых ученых и спец. – Оренбург, 1995. – С. 194-195.

1996

10. Методические рекомендации по морфологической терминологии для студентов факультета ветеринарной медицины и зоотехнии. – Уральск: ЗКАУ. - 1996. - 40 с.(Соавт.: У. М. Жанабеков, Г. А. Аверьянов, Е. С. Дурткаринов).

1997

11. Әртүрлі будандастырылудан алынған биязы жүнді будан тұсақтардан терілерінің гистологиялық құрылымы // Жаршы. – 1997. - № 2. – Б. 32. (Серіктес авторлар: Г. К. Молдашев, А. Н. Баяхов).
12. Лечебно-профилактическое значение кумыса и условия его хранения: информ. листок № 5-97. – Казгос. ИНТИ. Зап.-Казахст. ЦНТИ. – Уральск, 1997. – 3 с.(Соавт.: Г. А. Аверьянов, И. Н. Ашетова, У. М. Жанабеков, М. М. Саденов,).
13. Методы и технология доения кобыл: информ. листок № 4-97. – Казгос. ИНТИ. Зап.-Казахст. ЦНТИ. – Уральск, 1997. – 4 с. (Соавт.: Г. А. Аверьянов, Р. У. Бозымова У. М. Жанабеков).
14. Санитарно-гигиенические условия при получении молока кобылиц: информ. листок № 3-97. – Казгос.ИНТИ. Зап.-Казахст. ЦНТИ. – Уральск, 1997. – 3 с. (Соавт.: Г. А. Аверьянов, У. М. Жанабеков, Р. У. Бозымова).
15. Технология приготовления кумыса: информ. листок № 2-97. – Казгос.ИНТИ. Зап.-Казахст. ЦНТИ. – Уральск, 1997. – 3 с. (Соавт.: Г. А. Аверьянов, У. М. Жанабеков, М. М. Саденов, И. Н. Ашетова).

2000

16. Методические рекомендации по разработке учебно-практических пособий (УПП) для дистанционного обучения при Западно-Казахстанском аграрном университете (для преподавателей-тьюторов). - Уральск : Өркен, ЗКАУ. - 2000. - 16 с. (Соавт.: Е. А. Аринкин, З. Ж. Жубанышева, Р. Р. Джапаров, А. Р. Савельева, А. А. Кожевникова).

2001

17. Практикум по анатомической технике и методам исследований : учебн. пособие - Уральск : ЗКГУ, 2001. - 106 с. (Соавт.: У. М. Жанабеков, Г. А. Аверьянов).

2002

18. Нейрон-глиальный индекс в спинномозговых ганглиях овец в онтогенезе // Образование и наука в современных условиях развития Казахстана: опыт, проблемы и

перспективы: мат. междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 70-летию ЗКГУ (11-12 октября 2002 г.). – Уральск. – Ч. III. – С. 299-300. (Соавт.: К. Г. Есенгалиев).

19. Ультраструктурные особенности сенсорных нейронов спинномозговых ганглиев овец // Образование и наука в современных условиях развития Казахстана: опыт, проблемы и перспективы: мат. междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 70-летию ЗКГУ (11-12 октября 2002 г.). – Уральск. – Ч. III. – С. 325-327.
20. Цитология, эмбриология и гистология сельскохозяйственных животных : Учебно-практическое пособие по изучению дисциплины студентам-заочникам по спец. 0501-Вет. медицина, 0502-Вет. санитария. - Уральск : ЗКГУ, 2002. - 62 с. (Соавт.: Г. А. Аверьянов, В. Е. Беглецов, И. Н. Жубантаев).

2003

21. Отчет о научно-исследовательской работе по теме: Биологическое обоснование оптимального допустимого объема вылова рыб из водоемов области : МСХ РК ГКП "Шалқар табиғаты" обл. управ. по охране и воспроизводству лесов и животного мира г. Уральска. - Уральск, 2003. - 58 с. (Соавт.: К. М. Мамина, З. Х. Кунашева).
22. Сквозная программа практик для студентов факультета ветмедицины и биотехнологии по спец. 050140-Ветеринарная медицин. - Уральск : ЗКАТУ, 2003. - 46 с. (Соавт.: В. Е. Беглецов, У. Б. Таубаев, Н. И. Ташкинов).
23. Қойдың жұлын түйіндерінің жалпы морфофункционалдық сипаттамасы // Батыс Қазақстан халық шаруашылығы дамуы: әлеуеті мәселелері мен болашағы: БҚАТУ 40 жылдығына арналған ғылыми-практ. конф. мат. – Орал: БҚАТУ, 2003. – С. 279-280.

2004

24. Методические указания учебной практики по гидробиологии, ихтиологии для студентов специальности 050804 – «Рыбное хозяйство». – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. – 2004. – 46 с. (Соавт.: М. К. Кажимуратов, Н. М. Губашев).

2005

25. Жануарлар морфологиясы мен ветеринарлық латын терминологиясы» пәні бойынша оқу-әдістемелік кешені (мамандықтар «Ветмедицина», «Ветсанитария»). - 2005. - 22 б. (Серіктес авторлар: К. Г. Есенгалиев, Б. М. Сидихов).
26. Изучение содержания биогенных элементов в рыбохозяйственных водоемах Западно-Казахстанской области // Ғылым және білім. - 2005. - № 1. - С. 103-107. (Соавт.: З. Х. Кунашева, Ж. Т. Нуртаева, Д. Б. Якупова, К. Х. Абилхаиров).
27. Количественное соотношение различных типов нейронов в спинномозговых ганглиях овец // Сохранение окружающей среды-важнейшая проблема современности: междунар. науч.-практ. конф. (24-25 июня 2005 г.). – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2005. – Ч. I. - С. 345-347.
28. Методические указания к выполнению, оформлению и защите дипломных работ по специальностям: 051201 - "Ветеринарная медицина", 051202 - "Ветеринарная санитария". - Уральск: ЗКАТУ, 2005. - 33 б. (Соавт.: В. Е. Беглецов, К. Ж. Кушалиев, Г. Г. Абсатиров).
29. Методическое указание для выполнения дипломных работ (проектов) специальности 050804-«Рыбное хозяйство». - Уральск: ЗКАТУ, 2005. - 34 с. (Соавт.: Н. М. Губашев, Е. Г. Насамбаев, Н. К. Бекбулов).
30. Отчет о НИР "Анализ гидрологического режима трансграничных водоемов и определение его влияния на формирование биоресурсов" : Раздел Западно-

- Казахстанская область № 0105 РК 00072. - Уральск : ЗКАТУ, 2005. - 49 с. (Соавт.: Е. Н. Баймуканов, У. Б. Таубаев, Р. М. Курмангалиев).
31. Отчет о НИР "Определение оптимально-допустимых уловов на водоемах областного значения на основе оценки состояния запасов промысловых стад рыб" : Раздел Западно-Казахстанская область N 0105 РК 00071. - Алматы : Науч.-произв. центр рыбного хозяйства МСХ РК, 2005. - 63 с.(Соавт.: Е. Н. Баймуканов, У. Б. Таубаев, Р. М. Курмангалиев).
32. Отчет о НИР "Разработка схемы акклиматизации и зарыбления водоемов" : Раздел:водоемы Западно-Казахстанской области N 0105 РК 00073. - Алматы : Науч.-произв.центр рыбного хозяйства МСХ РК, 2005. - 52 с. (Соавт.: Е. Н. Баймуканов, Б. Б. Траисов, Н. М. Губашев).
33. Проблемы сохранения биологической продуктивности Урало-Каспийского бассейна // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. - 2005. - № 3.-С.56-58. (Соавт.: К. М. Мамина).
34. Продуктивность рыбохозяйственных водоемов Западно-Казахстанской области // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. - 2005. - № 4.-С.48-51. (Соавт.: К. М. Мамина).
35. Рыбохозяйственное состояние внутренних водоемов области : учебн. пособие. - Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2005. -63 с.
36. Учебно-методическое пособие по гидробиологии, ихтиологии для студентов специальности 050804-Рыбное хозяйство. - Уральск : ЗКАТУ, 2005. - 46 с.(Соавт.: Н. М. Губашев, М. К. Кажимуратов).
37. Учебно-методическое пособие по выполнению дипломных работ по специальности: 051201-"Ветеринарная медицина", 051202-"Ветеринарная санитария". - Уральск: РИО, 2005. - 50 с. (Соавт.: В. Е. Беглецов, Г. Г. Абсатиров, К. Ж. Кушалиев).
38. Учебно-методический комплекс по дисциплине «Морфология животных с латинской ветеринарной терминологией» (спец. «Ветмедицина», «Ветсанитария»). - Уральск: РИО, 2005. - 22 с. (Соавт.: К. Г. Есенгалиев, Б. М. Сидихов).

2006

39. Гидробиология, ихтиология ғылыми зерттеулер негіздері, тоғандағы және көлдегі балық шаруашылығы пәндерінен іс-дағды алу үшін 050804-«Балық шаруашылығы» мамандығының студенттеріне арналған оқу-әдістемелік құралы. – Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. – 2006. – 36 б. (Серіктес авторлар: Е. Г. Насамбаев, М. К. Кажимуратов, Б. Т. Тулебаев, Н. М. Губашев).
40. Кредиттік жүйемен оқитын 050804-“Балық шаруашылығы” мамандығы бойынша студенттерге арналған “Гистология цитология негіздерімен” пәнінің оқу-әдістемелік кешені. - Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. – 2006. – 13 б.
41. Кредиттік жүйемен оқитын студенттерге арналған 050804 – «Балық шаруашылығы» мамандығы бойынша «Эмбриология» пәнінің оқу-әдістемелік кешені.– Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. – 2006. – 9 б.
42. Отчет о НИР "Определение оптимально-допустимых уловов на водоемах областного значения на основе оценки состояния запасов промысловых стад рыб" : Раздел:водоемы Западно-Казахстанской области N 0105 РК 00071. - Алматы : Науч.-произв. центр рыбного хозяйства МСХ РК, 2006. - 157 с. (Соавт.: Е. Н. Баймуканов, А. С. Карпий).

43. Оценка состояний популяции некоторых видов рыб озера Шалкар // Междунар. науч.-практ.конф. по проблемам ветеринарии и животноводства посвящ. 100-летию проф. М. А. Ермекова. – Алматы: КазНАУ, 2006. - С. 324-326. (Соавт.: А. С. Карпий).
44. Перспективы сохранения биологического и ландшафтного разнообразия // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. - 2006. - № 11.- С.38-42. (Соавт.: К. М. Мамина).
45. Состояние ихтиофауны озера Сарышаганак // Ғылым және білім. - 2006. - № 4.- С. 18-21.(Соавт.: Н. М. Губашев, А. С. Карпий).
46. Учебно-методический комплекс по дисциплине “Гистология с основами цитологии” для студентов бакалавриата, обучающихся по кредитной системе обучения. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. – 2006. – 12 с.
47. Учебно-методический комплекс по дисциплине “Эмбриология” для студентов бакалавриата, обучающихся по кредитной системе обучения специальности 050804 – «Рыбное хозяйство». - Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. – 2006. – 11 с.

2007

48. Ихтиофауна озера Сокрыл и ее современное состояние// Экономические аспекты развития народного хозяйства Западного Казахстана:мат. междунар.науч.-практ.конф.–Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана.- 2007. - С. 161-165. (Соавт.: А. С. Карпий, Б. А. Курманов).

2008

49. Жайық өзені гидробиоценозының қазіргі жағдайындағы сипаттамасы // Жаршы. - 2008. - № 3. - С. 48-54. (Соавт.: Б. А. Курманов, А. И. Ким).
50. Жануарлар морфологиясы мен ветеринарлық латын терминологиясы (Остеология бөлімі) пәні бойынша: әдістемелік нұсқау. - Орал : БҚАТУ, 2008. - 40 б. (Серіктес авторлар: К. Г. Есенғалиев, Б. М. Сидхов).
51. Жануарлар морфологиясы мен ветеринарлық латын терминологиясы (күс анатомиясы бөлімі) пәні бойынша: әдістемелік нұсқау. - Орал : БҚАТУ, 2008. - 21 б. (Серіктес авторлар: К. Г. Есенғалиев, Б. М. Сидхов).
52. Продуктивность и физико-химический состав молока у верблюдиц бактрианов казахской породы Западного Казахстана // Поиск (сер. естест. и техн наук). - 2008. - № 1.- С. 70-74. (Соавт.: Б. А. Курманов, Г. С. Жанабекова).
53. Скат молоди рыб в реке Урал // проблемы обеспечения биологической безопасности Казахстана: сб. мат. междунар. науч. конф. – Алматы: КазНУ им. Аль-Фараби. – 2008.
54. Современное состояние популяции основных видов рыб в оз. Едильсор ЗКО Жангалинского района // Вестник науки КазАТУ им. С. Сейфуллина. – 2008. - № 4.

2009

55. Анализ эпидемиологической ситуации по описторхозу в ЗКО // Проблемы воспроизводства осетровых в среднем течении реки Урал и пути их решения: мат. докл. междунар. науч.-практ. конф. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2009. Ч. I. - С. 85-87. (Соавт.: Я. М. Кереев, Б. К. Кереева, Б. М. Сидихов, Б. Т. Сариев, Ф. Х. Нуржанова, Ж. Г. Лукманова).
56. Влияние гидрологического режима на естественное воспроизводство промысловых рыб р. Урал // Вестник КазНУ им. Аль-Фараби / сер. биолог./ – 2009. - № 2 (15).
57. Некоторые гематологические и биохимические показатели крови фоновых промысловых рыб реки Урал // Биологическое разнообразие и устойчивое развитие

природы и общества: междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 75-летию КазНУ им. Аль-Фараби и 75-летию биолог. факультета. – Алматы, 2009. – Ч. II. (Соавт.: М. Х. Гумаров, Б. А. Курманов).

58. Паразиты отдельных видов рыб водохранилища на реке Барбастау // Проблемы воспроизводства осетровых в среднем течении реки Урал и пути их решения: мат. докл. междунар. науч.-практ. конф. – Уральск: ЗКАТУ имн Жангир хана. - 2009. Ч. I. - С. 82-87. (Соавт.: Ф. Х. Нуржанова, Ж. Г. Лукманова, Б. М. Сидихов, Б. Т. Сариев).
59. Репродуктивное состояние популяции леща в озере Шалкар // Ғылым және білім. - 2009. - № 2. - С. 109-111. (Соавт.: А. И. Ким).
60. Современное состояние естественных водных биоресурсов Западно-Казахстанской области и перспективы их использования // Проблемы воспроизводства осетровых в среднем течении реки Урал и пути их решения: мат. докл. междунар. науч.-практ. конф. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2009. Ч. I. - С. 51-56. (Соавт.: Б. Т. Сариев).

2010

61. Батыс Қазақстан обласының табиғи су биоресурстарының қазіргі жағдайы және оны пайдалану болашағы // Жаршы. – 2010. - № 10. – Б. 85-91.
62. Влияние гидрологического режима реки Урал по ЗКО на биоразнообразие промысловых рыб // Лесоразведение и сохранение биологического и ландшафтного разнообразия аридных экосистем: история, современное состояние и перспективы: мат. междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 120-летию Урдинского лесного хозяйства. - Орал-Хан ордасы. - 2010. - С. 152-155. (Соавт.: А. И. Ким).
63. Определения экологического состояния водоемов Западного Казахстана по результатам анализа фауны макрозообентоса // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. – 2010. - № 12. – С. 75-80. (Соавт.: Д. В. Пилин).
64. Оценка условий для развития товарного рыбоводства на природных водоемах Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2010. - № 4. - С. 140-143. (Соавт.: А. И. Ким).

2011

65. Балықтар қанының кейбір клиникалық-биохимиялық көрсеткіштері // Ғылым және білім. - 2011. - № 3(24). - Б. 129-131. (Серіктес авторлар: М. Х. Гумаров).
66. Биоресурсы водоемов Западно-Казахстанской области: состояние и перспективы использования // Современное состояние биоресурсов внутренних водоемов : мат. докл I всеросс. конф с междунар. участием (12-16 сентября 2011 г.). – Борок: АКВАРОС. – 2011. – Т. I. - С. 468. (Соавт.: А. И. Ким).
67. "Гистология, эмбриология, цитология негіздерімен" пәндері бойынша студенттердің СӨЖ арналған жеке гистология жұмыс дәптері. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2011. - 53 б. (Серіктес авторлар: Б. М. Сидихов, А. К. Кереев).
68. Из опыта проектирования рыбохозяйственного устройства для водоемов местного значения в ЗКО // Наука и образование. - 2011. - № 2. - С. 184-187. (Соавт.: А. И. Ким, Ф. Е. Мухамбеталиева).
69. Методика оценки численности и промыслового запаса рыб в водоеме способом гидроакустической съемки. - ЗКФ КазНИИРХ. – Уральск, 2011. – 14 с. (Соавт.: А. И. Ким).

70. Оценка размерно-возрастной структуры улова окуня PERCA FLUVIATILLIS (PERCIDAE) на водохранилище Жанакуш Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2011. - № 4 (25). - С. 47-50. (Соавт.: А. К. Днекешев).
71. Рекомендации по гематологическим исследованиям крови рыб обитающих в реке Урал в границах Западно-Казахстанской области. - ЗКФ КазНИИРХ. – Уральск, 2011. – 26 с. (Соавт.: А. И. Ким, Д. В. Пилин, А. М. Тулеуов, Н. В. Антипова).
72. Рекомендации по ветеринарно-санитарной и медицинско-гигиенической профилактике описторхоза плотоядных рыб на Западе Казахстана. – Уральск, 2011. - 35 с. (Соавт.: М. Ш. Шалменов, Я. М. Кереев).
73. Рекомендации по ограничениям и запретам на пользование объектами животного мира на водоемах Тобол-Торгайского бассейна. – Астана: АО «КазАгроИнновация». – 2011. – 41 с. (Соавт.: Д. В. Пилин, В. А. Попов, А. М. Тулеуов, А. К. Днекешев).
74. Частная гистология. Рабочая тетрадь для СРС по дисциплине "Гистология, эмбриология с основами цитологии". - Уральск : МОН РК; ЗКАТУ им. Жангир хана, 2011. - 51 с. (Соавт.: Б. М. Сидихов, А. К. Кереев).

2012

75. Батыс Қазақстан аумағында орналасқан Еділсор көлінің биологиялық қорын тиімді пайдалану жолдары // Жаршы. – 2012. - № 12 (239). – Б. 54-59. (Серіктес авторлар: А. И. Ким, Д. В. Пилин, А. М. Тулеуов, А. К. Днекешев).
76. Жайық өзенінің кәсіптік балықтар қорының табиғи көбеюінің жағдайы // Жаршы. – 2012. - № 3. – 4 (231). – Б. 91-93. (Серіктес авторлар: А. И. Ким, Н. В. Антипова)
77. Методические указания для выполнения дипломных работ (проектов) студентами специальности 050804-"Рыбное хозяйство", 5В080400-"Рыбное хозяйство и промышленное рыболовство". - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана, 2012. - 29 с. (Соавт.: Е. Г. Насамбаев, Н. М. Губашев, К. Г. Есенгалиев, А. Б. Ахметалиева).
78. Особенности гематологических показателей крови рыб обитающих в реке Урал в границах Западно-Казахстанской области // Евразийская интеграция: роль науки и образования в реализации инновационных программ: мат. междунар. науч.-практ. конф. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2012. Ч. I. - С. 73-77. (Соавт.: Н. В. Антипова).
79. Особенности ихтиофауны реки Булдуурты Западно-Казахстанской области // Евразийская интеграция: роль науки и образования в реализации инновационных программ: мат. междунар. науч.-практ. конф. - Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2012. Ч. I. - С. 78-82. (Соавт.: Д. В. Пилин, А. М. Тулеуов, А. К. Днекешев).
80. Современное состояние популяции основных видов рыб озера Едилсор Западно-Казахстанской области // Аграрная наука – сельскохозяйственному производству Сибири, Монголии, Казахстана и Болгарии: VI междунар. науч.-практ. конф. (30-31 июля 2012 г.). – Новосибирск, 2012. –С. 69-77. (Соавт.: А. И. Ким, Д. В. Пилин, А. М. Тулеуов, А. К. Днекешев).
81. Состояние популяции сазана реки Урал в ЗКО // Наука и образование. - 2012. - № 1(26). - С. 143-146.(Соавт.:А. И. Ким, Н. В. Антипова).
82. Бірғыз-Торғай көлдер биоресурстарының жағдайы және балық өнімділігін арттыру жолдары // Жаршы. – 2012. - № 3. – 4 (231). – Б. 66-70. (Серіктес авторлар: А. И. Ким, Н. В. Антипова)

2013

83. 5B080400-"Балық шаруашылығы және өнеркәсіптік балық аулау" мамандығының студенттеріне "Гистология цитология негіздерімен" пәнінен зертханалық сабақтар үшін дайындалған әдістемелік нұсқау. – Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2013. - 28 б. (Серіктес авторлар: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
84. 5B120100-"Ветеринарлық медицина" және 5B120200-"Ветеринарлық санитария" мамандықтарының студенттеріне арналған "Гистология және эмбриология" пәнінен зертханалық сабақтар үшін дайындалған әдістемелік нұсқау. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2013. - 67 б. (Серіктес авторлар: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
85. 5B120100-"Ветеринарлық медицина" және 5B120200-"Ветеринарлық санитария" мамандықтарының студенттеріне арналған "Латын ветеринарлық терминологиясы" пәнінен практикалық сабақтар үшін дайындалған әдістемелік нұсқау. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2013. - 85 б. (Серіктес авторлар: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
86. «Латын ветеринарлық терминологиясы» пәнінен практикалық сабақтар үшін дайындалған әдістемелік нұсқау. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2013. - 85 б.
87. Методические указания для выполнения лабораторных работ по дисциплине "Гистология и эмбриология" по специальностям 5B120100-"Ветеринарная медицина" и 5B120200-"Ветеринарная санитария". - Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2013. - 57 с. (Соавт.: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
88. Методические указания для выполнения лабораторных работ по дисциплине "Гистология с основами цитологии" по специальности 5B080400-"Рыбное хозяйство и промышленное рыболовство". - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана, 2013. - 27 с. (Соавт.: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
89. Методические указания для выполнения практических работ по дисциплине "Латинская ветеринарная терминология" по специальности 5B120100-"Ветеринарная медицина" и 5B120200-"Ветеринарная санитария". - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана, 2013. - 80 с. (Соавт.: А. К. Кереев, Б. М. Сидихов).
90. Методические указания для выполнения лабораторных работ по дисциплине «Гистология с основами цитологии». - - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана, 2013. - 28 с.
91. О состоянии естественного воспроизводства рыб в реке Урал по ЗКО // Наука и образование. - 2013. № 1 (30). - С. 102-105.(Соавт.:Н. В. Антипова, А. И. Ким).
92. Оценка состояния популяции некоторых рыб озера Сарышыганак в ЗКО // Современные интеграционные приоритеты науки: от исследований до инноваций: сб. мат. междунар. науч.-практ. конф. (30 мая-1 июня 2013 г.). – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана. – 2013. – С. 97-99. (Соавт.: Н. В. Антипова, А. И. Ким).
93. Состояние промысловых запасов рыб в Иргиз-Тургайских озерах // Современные интеграционные приоритеты науки: от исследований до инноваций: мат. междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 50-летию ЗКАТУ им. Жангир хана. - Уральск: ЗКАТУ имени Жангир хана. - 2013. Ч. I. - С. 97-99. (Соавт.:Н. В. Антипова, А. И. Ким).

2014

94. Анатомия и физиология собак : [Электронный ресурс] : электронный учебник /. - Уральск : Мультимедийная лаборатория "Парасат", 2014. - эл. опт. диск (DVD-ROM). - Систем. требования: CD-R 700 MB/80MIN 52X . (Соавт.: Б. М. Сидихов).
95. Ақтөбе облысының суайдындарындағы балық қорының қазіргі жағдайы // Приоритеты и перспективы развития рыбного хозяйства: сб. мат. междунар. науч.-

- практ. конф. КазНАУ (30 апреля 2014 г.). – Алматы, 2014. – С. 80-84. ((Серіктес авторлар: А. М. Тулеуов, А. И. Ким, А. К. Днекешев).
96. Батыс Қазақстан облысы суқоймаларындағы тұқы тектес балықтардың метациркулий описторхиспен залалдануы // Жаршы. 2014. - № 4 (255). – Б. 43-48.(Серіктес авторлар: Б. М. Сидихов, Ф. А. Байгенжина).
97. Гидролого-гидрохимическая характеристика озера Шалкар в ЗКО // Актуальные вопросы развития отечественного мясного скотоводства в современных условиях (в свете подписания Договора о создании Евразийского экономического союза): мат. междунар. науч.-практ. конф. - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2014. - С. 149-153. (Соавт.:Н. В. Антипова).
98. Современное эколого-эпидемиологическое состояние ихтиофауны среднего и нижнего течения реки Урал северо-западного Казахстана // Современное состояние биоресурсов внутренних вод: мат. докл. II всеросс. конф. с междунар. участием (6-9 ноября 2014 г.). – Борок, 2014. – С. 451-457. (Соавт.: Д. В. Пилин, Н. В. Антипова, А. К. Днекешев, А. М. Тулеуов, А. И. Ким).

2015

99. Балық паразиттері мен оны зерттеу тәсілдері // Ғылым және жастар қазіргі әлемде: қазақ хандығының 550-жылдығына және Ұлы Отан соғысы Жеңісінің 70-жылдығына арналған студенттер мен магистранттардың респ. ғылыми-практ. конф. материалдары (26-27 наурыз 2015 ж.). - Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. - 2015. Б. I. - Б. 282-285. (Серіктес авторлар:Ж. С. Каженова, Б. М. Сидихов).
100. Жануарлар морфологиясы латын ветеринарлық терминологиясымен : ЖОО студ. арналған оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015. - 332 (29.0 п. л.) б.(Серіктес авторлар:К. Г. Есенғалиев, Б. М. Сидихов).
101. Жануарлар морфологиясы латын ветеринарлық терминологиясымен : ЖОО студ. арналған оқу құралы. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2015. - 274 б. (Серіктес авторлар: К. Г. Есенғалиев, Б. М. Сидихов).
102. Ихтиофауна среднего и верховьев нижнего течения рек Жайык (Урал) // Наука и образование. - 2015. - № 3 (40). - С. 96-98. (Соавт.: А. И. Ким, А. К. Днекешев).
103. Некоторые особенности биологии молоди хищных рыб реки Жайык (Урал), Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2015. - № 3 (40). - С. 99-101. (Соавт.:А. Н. Ким, Н. В. Антипова).
104. Обзор паразитофауны промысловых видов рыб озера Шалкар в Западно-Казахстанской области // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. – 2015. - № 9. – С. 77-87. (Соавт.: Н. В. Антипова).
105. Особенности проявления инвазионных болезней промысловых видов рыб озера Шалкар в Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2015. - № 2. - С. 47-53. (Соавт.:Н. В. Антипова).
106. Топографический атлас анатомии животных. – Алматы: «Эверо». – 2016. – Т. I. – 336 с. (Соавт.: К. Г. Есенғалиев, Б. М. Сидихов).

2016

107. Балықтардың паразиттерін зерттеу әдістері // Қазақстандықтар - болашағы біртұтас ұлт: Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конф. материалдары (29-30 сәуір 2016 ж.). - Орал : БҚИТУ. - 2016. Б. I. - Б. 244-248. (Серіктес авторлар:Г. С. Даулетқалиева, Р. С. Сабиrow, Г. К. Жумағалиева, Е. М. Сенғалиев).

108. Батыс Қазақстан облысының кейбір суайдындарындағы лигулез ауруының кәсіптік балықтарда таралуы // Жаршы. – 2016. - № 3-4. – Б. 79-86. (Серіктес автор: Ж. С. Каженова).
109. Жайық өзенінің төменгі ағысының солтүстік бөлігіндегі бекіре тұқымдас балықтардың уылдырықтау орындарының жағдайы // Ғылым және білім. - 2016. - № 4 (45). - Б. 70-75. (Серіктес авторлар: А. И. Ким, А. М. Тулеуов, Н. В. Антипова).
110. Жануарлар анатомиясының топографиялық атласы : оқу құралы. Т. 1. : Бас мойын, тұлға. - Алматы : "Эверо" баспасы, 2016. - 336 (21.0 п. л.) б. (Серіктес авторлар: Б. М. Сидихов, К. Г. Есенғалиев).
111. Исследование рыбопродуктивности реки Жайык (Урал) // Вестник Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева /естест.-техн. сер./. – 2016. – № 6 (115). – Ч. I. - С. 410-416. (Соавт.: А. И. Ким, Ж. М. Карагойшин).
112. Исследование эффективности рыбозащитных устройств водозаборов на р. Урал в 2015 году // Наука и образование. - 2016. - № 3 (44). - С. 112-117. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
113. К истории рыбохозяйственных исследований в Западно-Казахстанском филиале КазНИИРХ // История казахского научно-исследовательского института рыбного хозяйства. – Астана: Жасыл Орда, 2016. – С. 212-215. (Соавт.: А. И. Ким).
114. О распространении каспийской иглы-рыбы (*Syngnathus nigrolineatus* Eichwald) в водоёмах северо-западного Казахстана // Новости инженерной науки и образования Западного Казахстана. – 2016. – 5 (9). – С. 59-60. (Соавт.: А. Н. Баяхов, А. К. Днекешев, А. М. Тулеуов).
115. Рыбопродуктивность пруда к/х "Алма" и пути ее повышения // Роль молодежи в развитии науки и инновации в XXI веке: мат. респ. науч.-практ. конф. студ. и магистрантов, посвящ. ЭКСПО-2017 (31 марта 2016 г.). - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана. - 2016. - С. 482- 487. (Соавт.: Э. Э. Кофлер, М. Ж. Шукуров, А. Е. Сарманов).
116. Рыбохозяйственное освоение водоемов Иргиз-Тургайской озерно-речной системы Вестник Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева /естест.-техн. сер./. – 2016. – № 6 (115). – Ч. I. - С. 404-409. (Соавт.: А. И. Ким).
117. Состояние нерестовых площадей осетровых рыб в северной части нижнего течения реки Жайык (Урал) // Наука и образование. - 2016. - № 2(43). - С. 181-185. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
118. Эколого-биологические особенности возбудителя постодиплостомоза рыб водоемов Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2016. - № 2(43). - С. 66-72. (Соавт.: Н. В. Антипова, Г. С. Даулеткалиева).

2017

119. Батыс Қазақстан облысындағы Жайық өзенінің кәсіпшілік ихтиофаунасының жағдайы және балық өнімділігін қалпына келтірудің жолдары // Ғылым және білім. - 2017. - № 4 (49). - Б. 87-92.(Серіктес авторлар: А. И. Ким, А. М. Тулеуов, А. М. Максотова).
120. Жайық өзеніндегі сужинау қондырғыларында қолданылатын балық қорғау құрылғысының тиімділігін зерттеудің нәтижелері // Ғылым және білім. - 2017. - № 3 (48). - Б. 85-89. (Серіктес авторлар: А. И. Ким, А. М. Тулеуов, А. К. Днекешев, Н. У. Булеков).

121. Исследование нереста осетровых рыб на реке Жайык (Урал) в 2016 году // Наука и образование. - 2017. - № 3 (48). - С. 49-85. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
122. Результаты исследования проблем защиты молоди рыб от попадания в водозаборы на р. Жайык // Наука и образование. - 2017. - № 2. - С. 59-64. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
123. Эффективность работы РЗУ различного типа на водоёмах центрального и северного Казахстана // Вестник Астраханского государственного технического университета /сер.: рыбное хозяйство/. – 2017. - № 3. – С. 53-57. (Соавт.: О. И. Кириченко, Ж. К. Куржыкаев, Л. И. Шарапова).
- 2018**
124. Гидрологическая характеристика реки Урал в Западно-Казахстанской области // Геосистемный подход к изучению природной среды Республики Казахстан: мат. науч.-практ. конф. (13-14 апреля 2018 г.). –Астана : ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2018. – Т. II. – С. 50-52. (Соавт.: А. И. Ким, Ж. М. Карагойшин).
125. Гидролого-гидрохимическая характеристика реки Урал в пределах Западно-Казахстанской области // Наука и образование. - 2018. - № 1(50). - С. 118-123. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
126. Жануарлар анатомиясының топографиялық атласы : оқу құралы. I-т.: Бас, мойын, тұлға. - Алматы: Эверо, 2018. - 280 б. (Серіктес авторлар:А. М. Наметов, Б. М. Сидихов, К. Г. Есенгалиев).
127. Жануарлар анатомиясының топографиялық атласы : оқу құралы. II-т. : Ішкі мүшелер жүйесі. - Алматы : Эверо, 2018. - 428 б.. (Серіктес авторлар: А. М. Наметов, Б. М. Сидихов, К. Г. Есенгалиев).
128. Исследование влияния любительского рыболовства на рыбные запасы реки Жайык (Урал) // Наука и образование. - 2018. - № 3 (52). - С. 155-160. (Соавт.: А. И. Ким, Н. В. Антипова).
129. Сравнительный анализ ихтиофауны кировского и пятимарского водохранилищ // Наука и образование. - 2018. - № 4 (53). - С. 155-160. (Соавт.:М. Ж. Шукуров, Л. Е. Койшыгулова, С. С. Бакиев).
130. Үй жануарлары анатомиясы : оқулық. I-б. : Остеология, артрология, миология, дерматология. - Алматы : Эверо, 2018. - 256 б. (Серіктес авторлар:А. М. Наметов, Б. М. Сидихов, К. Г. Есенгалиев).
131. The influence of changes in the hydrological regime of the Ural river in the West Kazakhstan region on fish resources // Bulgarian Journal of Science Education. – 2018. – № 1. - Vol. 27. – P. 120-130. (co-avtor: A. I. Kim).
- 2019**
132. Анализ предельно допустимых уловов ихтиофауны Битикского водохранилища на 2016-2019 годы // Состояние водных биологических ресурсов и аквакультуры Казахстана и сопредельных стран: сб. науч. трудов посвящ. 90-летию ТОО «НПЦ РХ». – 2019. – С. 375-382. (Соавт.: С. С. Бакиев).
133. О состоянии охраны рыбных запасов на водоемах Западно-Казахстанской области // Ғылым және білім=Наука и образование=Science and education. - 2019. - Т. II, № 4-2 (57). - С. 65-69. (Соавт.:А. И. Ким).

134. Состояние кормовой базы ихтиофауны озера Едильсор// Состояние водных биологических ресурсов и аквакультуры Казахстана и сопредельных стран: сб. науч. трудов посвящ. 90-летию ТОО «НПЦ РК». – 2019. – С. 382-386.

135. HYDROLOGICAL AND HYDROCHEMICAL CHARACTERISTICS OF THE URAL RIVER IN THE WESTERN KAZAKHSTAN REGION // Science and education. - 2019. - № 1 (54). - P. 185-191. (co-avtor: N. V. Antipova, A. M. Tuleuov).

2020

136. Үй жануарларының анатомиясы : оқулық. II бөлім : Спланхнология-ішкі мүшелер жүйесі. - Алматы : Эпиграф, 2020. - 196 б.(Серіктес авторлар:А. М. Наметов, Б. М. Сидихов, К. Г. Есенғалиев).

2021

137. Disposal of glass containers using fusing technology // International Scientific and Practical Conference on Ensuring Sustainable Development in the Context of Agriculture, Green Energy, Ecology and Earth Science, ESDCA 2021 (25 January 2021). – Smolensk: State Agricultural Academy. - 2021. - Vol. 723 .Iss. 4. - P. 1-8. (co-avtor:A. A. Bulekova, G. T. Temirgali, Zh. M. Gumarova, N. N. Yeskairova).

138. Uralsk municipal solid waste disposal // International Scientific and Practical Conference on Ensuring Sustainable Development in the Context of Agriculture, Green Energy, Ecology and Earth Science, ESDCA 2021 (25 January 2021). – Smolensk: State Agricultural Academy. - 2021. - Vol. 723 .Iss. 4. - P. 1-8. (co-avtor:A. A. Bulekova, B. E. Gubasheva, S. M. Gabdullina).

2022

139. Балық шаруашылығындағы биометриялық әдістер: оқу құралы. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2022. - 151 (9.5 п. л.) б.

2023

140.Re-Establishing Naturally Reproducing Sturgeon Populations in the Caspian Basin: A Wicked Problem in the Ural River // Water. - 2023. - Vol. 15. Iss. 19. - P. 1-8. - ISSN 2073-4441(co-avtor:S. G. Pueppke, S. T. Nurtazin, I. S. Galymzhanov, N. A. Graham, T. Konysbayev).

141.Характер питания и пищевые взаимоотношения трех видов cyprinidae-abramis brama L., cyprinus carpio., rutilus rutilus caspicus l. в водохранилище Капшагай // Наука и образование. -2023. - № 2 (71). - Т. 3. - С. 257-266. (Соавт.: Р. Бараков,Т. Г. Конысбаев, Ж. О. Мажимаева, С. Т. Нуртазин).

Патенттер

Патенты

142. **Инновац. пат.** № 23297 Электрзвучковой рыбозаградитель с якорным фиксатором, для водохранилищ: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2010/0142.1 от 03.02.2010 г. (Соавт.: А. И. Ким).

143. **Инновац. пат.** № 24110 Дноуглубительное устройство с лебедкой, для локального углубления рыбозимовальных ям: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2010/0444.1 от 12.04.2010 г. (Соавт.: А. И. Ким).

144. **Инновац. пат.** № 24320 Аппарат «Сазан» для получения потомства сазана и карпа эколого-физиологическим методом: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2010/0596.1 от 11.05.2010 г. (Соавт.: А. И. Ким).

145. **Инновац. пат.** № 24966 Способ оптимизации водного режима мелководных замороопасных водоемов, в условиях недостаточного обводнения: заяв. о выдаче

инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2011/0052.1 от 20.01.2011 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким).

146. **Инновац. пат.** № 24967 Зимний аэратор-рециркулятор воды для непроточных водоемов: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2011/0062.1 от 24.01.2011 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким).
147. **Инновац. пат.** № 26407 Дистилляционный гелиоопреснитель воды парникового типа: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2012/0002.1 от 04.01.2012 г. (Соавт.: Н. А. Амиргалиев, К. Б. Исбеков, А. И. Ким).
148. **Инновац. пат.** № 26328 Способ зарыбления трансграничных рек молодьёю сазана, для получения потомств сазана и карпа эколого-физиологическим методом: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2012/0248.1 от 28.02.2012 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким, Н. В. Антипова).
149. **Инновац. пат.** № 27581 Способ заготовки основного растительного компонента корма для белого амура: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2013/0166.1 от 11.02.2013 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, С. Ж. Асылбекова, А. А. Ярмолкевич, А. И. Ким).
150. **Инновац. пат.** № 27636 Глубинный гидроакустический комплекс для отпугивания рыб и молоди от гидротехнических сооружений: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2013/0164.1 от 11.02.2013 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, Д. К. Жаркенов, А. И. Ким, З. К. Ермаханов).
151. **Инновац. пат.** № 31212 Усовершенствованный способ бригадно-поточного лова рыбы плавными сетями: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2015/0223.1 от 19.02.2015 г. (Соавт.: А. И. Ким, Д. В. Пилин).
152. **Инновац. пат.** № 1603 Сборно-модульный понтон для водозабора и рыбозащитного устройства: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2015/0253.2 от 18.08.2015 г. (Соавт.: А. И. Ким, Д. К. Жаркенов).
153. **Инновац. пат.** № 2139 Мальковый садок с осушаемым мелкоячейным полотном: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение, регистр. № 2016/0236.2 от 22.04.2016 г. (Соавт.: К. Б. Исбеков, С. Ж. Асылбекова, А. И. Ким).
154. **Инновац. пат.** № 4236 Усовершенствованный способ мониторинга и охраны крупных рыбохозяйственных водоемов: заяв. о выдаче инновационного патента РК на изобретение. (Соавт.: А. И. Ким, Е. В. Куликов).

Авторлық куәліктер

Авторские свидетельства

155. **А.с.** № 66764 Электрозвуковой рыбозаградитель с якорным фиксатором, для водохранилищ (15.12.2010) 2010/0142.1, 03.02.2010. (Соавт.: А. И. Ким).
156. **А.с.** № 68948 Дноуглубительное устройство с лебедкой, для локального углубления рыбозимовальных ям (15.06.2011) 2010/0444.1, 12.04.2010. (Соавт.: А. И. Ким).
157. **А.с.** № 69436 Аппарат «Сазан» для получения потомства сазана и карпа эколого-физиологическим методом (15.08.2011, бюл. № 8) 2010/0596.1, 11.05.2010. (Соавт.: А. И. Ким).
158. **А.с.** № 71581 Способ оптимизации водного режима мелководных замороопасных водоёмов, в условиях недостаточного обводнения (15.12.2011, бюл. № 12) 2011/0052.1, 20.01.2011. (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким).

159. **А.с. № 71585** Зимний аэратор-рециркулятор воды для непроточных водоёмов (15.12.2011, бюл. №12)2011/0062.1, 24.01.2011. (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким).
160. **А.с. № 75695** Дистилляционный гелиоопреснитель воды парникового типа (15.11.2012)2012/0002.1; 04.01.2012 . (Соавт.: Н. А. Амиргалиев, К. Б. Исбеков, А. И. Ким).
161. **А.с. № 75716** Способ зарыбления трансграничных рек молодьёю сазана, для получения потомств сазана и карпа эколого-физиологическим методом (15.11.2012)2012/0248.1; 28.02.2012 (Соавт.: К. Б. Исбеков, А. И. Ким, Н. В. Антипова).
162. **А.с. № 79968** Способ заготовки основного растительного компонента корма для белого амура 15.11.2013, бюл. № 112013/0166.111.02.2013. (Соавт.: К. Б. Исбеков, С. Ж. Асылбекова, А. А. Ярмолкевич, А. И. Ким).
163. **А.с. № 80161** Глубинный гидроакустический комплекс для отпугивания рыб и молоди от гидротехнических сооружений 15.11.2013, бюл. № 112013/0164.111.02.2013. (Соавт.: К. Б. Исбеков, Д. К. Жаркенов, А. И. Ким, З. К. Ермаханов).
164. **А.с. № 93077** Усовершенствованный способ бригадно-поточного лова рыбы плавными сетями (19.05.2015)2015/0223.1 19.02.2015. (Соавт.: А. И. Ким, Д. В. Пилин).
165. **А.с. № 93861** Сборно-модульный понтон для водозабора и рыбозащитного устройства (20.07.2016)2015/0253.2, 11.08.2015. (Соавт.: Д. К. Жаркенов, А. И. Ким).
166. **А.с. № 97604** Мальковый садок с осушаемым мелкоячейным полотном 2016/0236.2, 22.04.2016. (Соавт.: К. Б. Исбеков, С. Ж. Асылбекова, А. И. Ким).
167. **А.с. № 107854** Усовершенствованный способ мониторинга и охраны крупных рыбохозяйственных водоёмов. (Соавт.: А. И. Ким, Е. В. Куликов).

Қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми басшылығымен қорғалған диссертациялар

Диссертационные работы, выполненные под научным руководством ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева

1. Байгенжина, Ф. А. Жайық өзенінің ортаңғы ағысы аумағындағы кәсіби балықтарының гельминтофаунасының мониторингі: вет. ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. рефераты: 30. 06. 2014 / Байгенжина Фарида Аскарловна. - Орал : Жәңгір хан атындағы БҚАТУ, 2014.-19 б.
2. Антипова, Н. В. Паразитофауна промысловых видов рыб озера Шалкар в Западно-Казахстанской области: реферат на соискание академ. степени магистра ветеринарной медицины / Антипова Надежда Владимировна. - Уральск : ЗКАТУ им. Жангир хана, 2015. - 24 с.
3. Тогаев, Б.Б. Организация озерно-товарного рыболовного хозяйства на водохранилище «Магаджановское» Актюбинской области: реферат на соискание академ. степени магистра ветеринарной медицины / Б. Б. Тогаев. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2019. – 22 с.
4. Михайлов, А. В. Оценка состояния ихтиофауны реки Илек Актюбинской области: реферат на соискание академ. степени магистра с.-х. наук / А.В. Михайлов. –Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2020. – 22 с.

Қазақстан Республикасының АШМ тапсырысы бойынша орындалған ғылыми-зерттеу тақырыптары
Темы научных исследований выполненных по заказу Министерства сельского хозяйства РК

1. «Балық шаруашылығы су айдындарының және/немесе олардың учаскелерінің балық өнімділігін айқындау, балықтар мен басқа да су жануарларын шекті жол берілетін аулаудың биологиялық негіздемелерін, халықаралық, республикалық су айдындарында және Жайық-Каспий бассейнінің ЕҚТА–н су айдындарының балық аулаудың режимі мен реттелуін әзірлеу, сондай-ақ жергілікті маңызы бар резервтік су айдындарындағы балық ресурстарының жай-күйін бағалау. Бөлімдер: БҚО–н Жайық өзені; БҚО–н жергілікті маңызы бар су айдындары». 2006-2019ж.ж.
2. «Балық шаруашылығы су айдындарының және/немесе олардың учаскелерінің балық өнімділігін айқындау, балықтар мен басқа да су жануарларының шекті жол берілетін аулаудың биологиялық негіздемелерін, халықаралық, республикалық су айдындарында және Тобыл – Торғай бассейнінің ЕҚТА–н су айдындарында балық аулаудың режимі мен реттелуін әзірлеу, сондай-ақ жергілікті маңызы бар резервтік су айдындарындағы балық ресурстарының жай – күйін бағалау. Бөлімі: Ақтөбе облысының жергілікті маңызы бар су айдындары». 2008-2019ж.ж.
3. «Ақтөбе және Батыс Қазақстан облыстарының табиғат пайдаланушыларына бекітілген су айдындарында балық қорларының жай-күйін бағалау және жалпы рұқсат етілген балық аулауды анықтау». 2007 – 2019ж.ж.
4. «Мемлекеттік кадастрды қалыптастыру үшін Қазақстанның негізгі балық шаруашылығы су айдындарының биоресурстарын экологиялық –эпидемиологиялық жай- күйін кешенді бағалау». Бөлімі: БҚО –н Жайық өзені. 2009-2011ж.ж.
5. «Қазақстанның негізгі балық шаруашылығын су айдындарының гидробиоценоздарының жай-күйін экологиялық–эпизоотиялық мониторинглау және олардың жағдайын, сақталуын және тиімді пайдалануын қағалау үшін бағалы балық түрлерінің табиғи популяцияларының генетикалық құрылымын зерделеу». Бөлімі: БҚО – ның аймағындағы Жайық өзені. 2012 – 2013ж.ж.
6. «БҚО су айдындарын акклиматизациялау және балықтандыру схемасын әзірлеу». 2005 – 2007ж.ж.
7. Траншекаралық су айдындарының гидрологиялық режимін талдау және оның биоресурстардың қалыптасуына әсерін анықтау. 2005 – 2007ж.ж.
8. «Су айдындарында тұншығуға қарсы іс – шараларды, балық шаруашылығы құрылымының жобаларын жүргізуге ұсынымдар әзірлеу және қоршаған ортаға әсерді бағалау, су айдындарын ТКБШ–на ауыстыру кезінде дайындық жұмыстарын жүргізуге биологиялық негіздемелер әзірлеу». 2009 – 2019ж.ж.

Қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың академиялық біліктілігін жоғарлатқан кезеңдері

1. 1981 г. Окончил четырехмесячные курсы специализации зоологов-паразитологов противочумных учреждений при Среднеазиатском научно-исследовательском противочумном институте Министерства здравоохранения СССР. (Свидетельство №904. 28 Февраля 1981г. Алма-Ата).

2. «Лабораторная диагностика паразитарных болезней».(Свидетельство 1982г. Украинский институт усовершенствования врачей. г. Харьков Украинская ССР).
3. С 3 по 31 1987г. Обучался на факультете повышения квалификации по специальности «Гистология с применением ЭВМ». Московская ордена Трудового Красного Знамени ветеринарная академия им.К.И.Скрябина. Министерство сельского хозяйства СССР. (Свидетельство №50, 3 мая 1987г. Москва).
4. 2001 жылдың 7 қараша мен 2002 ж. 14 ақпан аралығында « Басқару менеджменті мен психологиясы» курсына 72 сағат көлемінде дайындықтан өтті. ҚР білім және министрлігі Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті (Сертификат №11. 24.06.2002ж.).
5. 2002 жылдың 25 қарашадан 7 желтоқсан аралығында біліктілігін жоғарлату және сырттай оқыту институтында «Гистология» бағдарламасы бойынша біліктілігін жетілдірді. (Куәлік №7-464. Қазақ Ұлттық аграрлық университеті біліктілігін жоғарылату және сырттай оқыту институты. Алматы қаласы).
6. «Жануарлардың ішкі ауруларын заманауи әдісте балау, тиімді емдеу және алдын алу» тақырыбындағы 72 сағаттық біліктілікті арттыру курсы. (Куәлік №3644. Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. 2018 жыл. Орал қаласы).
7. Окончил курсы с 10 по 22 января в объеме 80 часов повышения квалификации по образовательной программе на тему «Совершенствование преподавательского мастерства в вузе». (Сертификат № 008167. МОН РК, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая).
8. «Күміс университеті» жобасының «Цифрлық құзыреттілік» тақырыбындағы 36 сағаттық біліктілікті арттыру бағдарламасы. (Куәлік №6738. Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. 2022 жыл 30 қыркүйек Орал қаласы).

**Мерзімді басылымдарда жарияланған мақалалар
Статьи опубликованные в периодических изданиях**

1. Балығың қайда тұлаған, айдын көлім суалған?... // Орал өңірі. – 2012. – 31 шілде.
2. Балықты бекерге зерттемейді // Орал өңірі. – 2016. – 8 қараша.
3. Водись рыба большая и маленькая // Приуралье. – 2013. – 2 апреля.
4. В уральских водоемах появился новый вид рыбы // Мой город. – 2013. – 10 июля.
5. Где нерестится осетр? // Информ-биржа. – 2016. – 6 октября.
6. Қармағымды қап балық... // Орал өңірі. – 2013. – 21 наурыз.
7. Рыба на нерест – удочку в чехол // Приуралье. – 2015. – 28 мая.

**Т. Қ. Мурзашевтың өмірі мен еңбектері туралы әдебиеттер
Литература о жизни и деятельности Т. К. Мурзашева**

1. Мурзашев Төреш Қайыржанұлы // БҚАТУ тарихындағы тұлғалар: анықтамалық=История ЗКАТУ в лицах: справочник. – Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. – 2013. – Б. 111-113.
2. Мурзашев Туреш Каиржанович // История казахского научно-исследовательского института рыбного хозяйства. – Астана: Жасыл Орда, 2016. – С. 214.

3. Тулебаев, Б. Ғалым - ұстаз Төреш Қайыржанұлына/ Б. Тулебаев // Zangar. - 2022. - 16 қараша.
4. Мурзашев Төреш Қайыржанұлы // Жәңгір ханның сара жолы. – Орал: Жәңгір хан атындағы БҚАТУ. - 2023. – Б. 36-37.

Бірлесіп жазған авторлар көрсеткіші
Именной указатель соавторов

Абилхаиров К. Х. 26
Абсатиров К. Г. 28, 37
Аверьянов Г. А. 10, 12, 13, 14, 15, 17, 20
Амиргалиев Н. А. 147, 160
Антипова Н. В. 71, 76, 78, 81, 82, 91, 92, 93, 97, 98, 103, 104, 105, 109, 112, 117, 118, 121, 122, 125, 128, 135, 148, 161
Аринкин Е. А. 16
Асылбекова С. Ж. 149, 153, 162, 166
Ахметалиева А. Б. 77
Ашетова И. Н. 8, 12, 15
Әбутәліп Ә. Ә. 8
Байгенжина Ф. А. 96
Баймуканов Е. Н. 30, 31, 32, 42
Бакиев С. С. 129, 132
Бараков Р. 141
Баяхов А. Н. 11, 114
Беглецов В. Е. 20, 22, 28, 37
Бекбулов Н. К. 29
Бозымова Р. У. 13, 14
Булеков Н. У. 120
Булекова А. А. 137, 138
Габдуллина С. М. 138
Галымжанов И. С. 140
Губашев Н. М. 24, 29, 32, 36, 39, 45, 77
Губашева Б. Е. 138
Гумаров М. Х. 57, 65
Гумарова Ж. М. 137
Даулеткалиева Г. С. 107, 118
Джапаров Р. Р. 16
Днекешев А. К. 70, 73, 75, 79, 80, 95, 98, 102, 114, 120
Дурткаринов Е. С. 7, 10
Ермаханов З. К. 150, 163
Ескайрова Н. Н. 137
Есенгалиев К. Г. 18, 25, 38, 50, 51, 77, 100, 101, 106, 110, 126, 127, 130, 136
Жанабеков У. М. 7, 10, 12, 13, 14, 15, 17
Жанабекова Г. С. 52
Жаркенов Д. К. 150, 152, 163, 165
Жубантаев И. Н. 20
Жубанышева З. Ж. 16
Жумагалиева Г. К. 107
Исбеков К. Б. 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 166
Каженова Ж. С. 99, 108
Кажымуратов М. К. 24, 36, 39
Карагойшин Ж. М. 111, 124

Карпи А. С. 42, 43, 45, 48
Кереев А. К. 67, 74, 83, 84, 85, 87, 88, 89
Кереев Я. М. 55, 72
Кереева Б. К. 55
Ким А. И. 49, 59, 62, 64, 66, 68, 69, 71, 75, 76, 81, 82, 91, 93, 94, 95, 98, 102, 103, 109, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 131, 133, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167
Кириченко О. И. 123
Койшыгулова Л. Е. 129
Кожевникова А. А. 16
Коньсбаев Т. Г. 140, 141
Кофлер Э. Э. 115
Куликов Е. В. 154, 167
Куржикаев Ж. К. 123
Курмангалиев Р. М. 30, 31
Курманов Б. А. 48, 49
Кунашева З. Х. 21, 26
Кушалиев К. Ж. 28, 37
Лукманова Ж. Г. 55, 58
Мажибаева Ж. О. 141
Максотова А. М. 119
Мамина К. М. 21, 33, 34, 44
Молдашев Г. К. 11
Мухамбеталиева Ф. Е. 68
Наметов А. М. 126, 127, 130, 136
Насамбаев Е. Г. 29, 39, 77
Нуржанова Ф. Х. 55, 58
Нуртаева Ж. Т. 26
Нуртазин С. Т. 140, 141
Попов Б. А. 73
Пилин Г. В. 63, 71, 73, 75, 79, 80, 98, 151, 164
Сабиров Р. С. 107
Савельева А. Р. 16
Саденов М. М. 12, 15
Сариев Б. Т. 55, 58, 60
Сарманов А. Е. 115
Сенгалиев Е. М. 107
Сидихов Б. М. 25, 38, 50, 51, 55, 58, 67, 74, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 94, 96, 99, 100, 101, 106, 110, 126, 127, 130, 136
Таубаев У. Б. 8, 22, 30, 31
Ташкинов Н. И. 22
Темиргали Г. Т. 137
Траисов Б. Б. 32
Тулбаев Б. Т. 39
Тулбуев А. М. 71, 73, 75, 79, 80, 95, 98, 109, 114, 119, 120, 135
Шалменов М. Ш. 72
Шарапова Л. И. 123
Шукуров М. Ж. 115, 129
Якупова Д. Б. 26
Ярмолкевич А. А. 149, 162
Graham Y. F. 140

Содержание

Оқырманға.....	3
К Читателю.....	3
Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми, ғылыми-ұйымдастырушылық және қоғамдық қызметі туралы қысқаша мәліметтер.....	4
Краткий очерк научной, научно-организационной и общественной деятельности кандидата биологических наук, ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева.....	7
Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері.....	10
Основные даты жизни и деятельности кандидата биологических наук, ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева.....	11
Мемлекеттік марапаттары, құрметті атақтары Государственные награды, почетные звания.....	12
АҚЖАРҚЫН АҚ ТІЛЕКТЕР.....	13
Биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми еңбектерінің хронологиялық көрсеткіші Хронологический указатель научных трудов кандидата биологических наук, ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева.....	21
Патенты.....	33
Авторские свидетельства.....	34
Қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың ғылыми басшылығымен қорғалған диссертациялар Диссертационные работы, выполненные под научным руководством ассоциированного профессора Т. К. Мурзашева.....	35
Қазақстан Республикасының АШМ тапсырысы бойынша орындалған ғылыми-зерттеу тақырыптары Темы научных исследований выполненных по заказу МСХ РК.....	36
Қауымдастырылған профессор Т. Қ. Мурзашевтың академиялық біліктілігін жоғарлатқан кезеңдері.....	37
Мерзімді басылымдарда жарияланған мақалалар Статьи опубликованные в периодических изданиях.....	38
Т. Қ. Мурзашевтың өмірі мен еңбектері туралы әдебиеттер Литература о жизни и деятельности Т. К. Мурзашева.....	38
Бірлесіп жазған авторлар көрсеткіші Именной указатель соавторов.....	38